

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 9 2022

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Дем'яненко М.

Негативні тенденції щодо критики України з боку окремих західних політиків, діячів і міжнародних організацій: причини та засоби протидії5

Закіров М.

Конференція донорів у Копенгагені: результати і оцінки16

Тарасенко Н.

Зустріч президентів Туреччини і РФ у Сочі в оцінках експертів22

Якименко Ю.

Перспективи проведення псевдореферендумів на окупованих територіях України в оцінках політиків і експертів30

Ворошилов О.
Візит Н. Пелосі до Тайваню в оцінках політиків і експертів34

Аулін О.
Карабаський вимір російсько-української війни40

Економічний ракурс

Горова С.
Жнива і перспективи експорту збіжжя в умовах сьогодення46

Кулицький С.
**Проблеми зовнішньої торгівлі в Україні під впливом
повномасштабного воєнного вторгнення Росії
(Закінчення. Початок у № 8)51**

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Гребенюк А.
Пропаганда і зовнішня інформаційна агресія55

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Російські сили повинні негайно забратися з території Запорізької АЕС без жодних умов!» – наголосив Президент України.

«Українці! Українки!

І всі європейці, чие життя вже поставлено під загрозу російським терором.

Росія не припиняє своїх шантажистських дій на Запорізькій атомній станції та навколо неї. Провокативні обстріли території АЕС тривають. Під прикриттям станції окупанти обстрілюють міста й громади поруч. Прямо на об'єктах станції російські військові ховають боєприпаси й техніку. Де-факто станція замінована.

Все це очевидно свідчить про те, що Росія відкидає безпекові вимоги країн Євросоюзу та 15 інших країн – загалом 42, які закликали Росію вивести свої сили зі станції. Зокрема, це Туреччина, Грузія, Британія, Корея, Японія, Австралія, Канада, Сполучені Штати Америки.

Якщо держава-терорист дозволяє собі повністю ігнорувати вимоги міжнародної спільноти, а тим паче в такій чутливій темі, то це однозначно свідчить про необхідність негайних дій.

Будь-який радіаційний інцидент на Запорізькій АЕС може стати ударом і по країнах Європейського Союзу, і по Туреччині, і по Грузії, і по країнах з більш віддалених регіонів. Усе залежить тільки від напрямку й сили вітру. Якщо через дії Росії станеться катастрофа, наслідки можуть ударити і по тих, хто поки що мовчить.

Це питання вже винесено на найвищий міжнародний рівень – ООН і МАГАТЕ. Звичайно, російський ядерний шантаж обговорюється і між державами. Є відповідна заява міністрів закордонних справ “Великої сімки”. Вони чітко розуміють, що Росія відповідальна за цю ядерну кризу.

Але потрібно переходити від обговорень і закликів до нових жорстких санкцій проти Росії, проти “Росатома” і всієї атомної галузі держави-терориста. Усі російські сили повинні негайно забратися з території станції та сусідніх районів без жодних умов.

Світ багато десятиліть боровся за належний контроль над усіма діями з ядерними матеріалами і радіаційну безпеку. І якщо зараз світу не вистачає сили й рішучості, щоб захистити одну атомну станцію, то це означає, що світ програє. Програє терористам. Поступається ядерному шантажу. А це може бути прецедент, який побачать й інші терористи. Ще є шанс не допустити цього програшу.

Провів сьогодні засідання Ставки Верховного головнокомандувача. Головний пункт порядку денного – це ретельний аналіз військово-стратегічної обстановки. Доповідали керівник Головного управління розвідки Буданов і керівник Служби зовнішньої розвідки Литвиненко.

Окрему доповідь мав командувач Сил спеціальних операцій Хоренко. Звичайно, були Залужний, Шаптала, Монастирський, Данілов, Єрмак, Резніков.

Також розглянули – з того, про що можна говорити публічно, – питання забезпечення наших військових зброєю та боєприпасами і статус виконання попередніх рішень ставки – всі вони мають виконуватися на 100 %, відповідальність за це – персональна.

Сьогодні відбулось і доволі результативне засідання Верховної Ради України. Серед іншого депутати проголосували за двох членів Вищої ради правосуддя.

Продовжую налагоджувати відносини на найвищому рівні з країнами Африки. Сьогодні говорив з Президентом Нігеру – до цього дня контактів на такому рівні між нашими державами не було. Подякував за підтримку в ООН. Звичайно, обговорили ключові загрози глобальній безпеці.

Провів нараду щодо підготовки Кримської платформи. Очікую розширення географії, рівня та кількості учасників. Сьогодні ж створено Консультативну раду з питань деокупації Криму – щоб координувати всі заходи та проєкти на цьому напрямі й забезпечувати діяльність Кримської платформи.

Зустрівся з амбасадорами нашої державної благодійної платформи UNITED24 А. Шевченком і актором Л. Шрайбером. Обговорили, як можемо зберегти максимальну увагу світу до потреб нашого захисту. Щотижня це завдання набуває більшої ваги.

Росія створила стільки криз, зокрема й кризу вартості життя в багатьох країнах, а також продовольчу й енергетичну кризи, які поширюють світом невпевненість і роздратування життям. Ми маємо тримати у фокусі глобальної уваги першопричину цих криз, а саме російську агресію. І маємо нагадувати, що саме Україна постраждала від російського терору найбільше.

Я вдячний усім, хто виконує цю важливу функцію, зокрема амбасадорам UNITED24. Їхня активність – це мільярди гривень для України та постійне збільшення уваги до потреб нашої держави й людей.

Ситуація на передовій за минулу добу не зазнала суттєвих змін. Триває героїчний опір наших військових на Донбасі, на Харківщині. Тиснемо на ворога на півдні нашої країни.

Хочу особливо подякувати сьогодні всім нашим артилеристам, нашим розвідникам, Службі безпеки України та всім іншим, хто забезпечує послідовне знищення командних пунктів окупантів і їхніх складів боєприпасів. Усі російські терористи мають знати, що кожен метр української землі для них – це абсолютна небезпека. Хоч би як вони намагалися сховатись. Хоч би де це було. Вони будуть знайдені та знищені.

Вічна слава всім, хто воює за Україну!

Вічна вдячність усім, хто допомагає нашій державі!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2022. – 15.08).*

Аналітика

Політичні акценти

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Негативні тенденції щодо критики України з боку окремих західних політиків, діячів і міжнародних організацій: причини та засоби протидії

Останнім часом в інформаційному просторі почастишали випадки критики української влади, її окремих представників і Збройних сил України, необґрунтованих звинувачень на їхню адресу, а також спонукання до певних дій в інтересах Росії. Турбує той факт, що авторами цих звинувачень є окремі впливові західні політики, громадські діячі та представники авторитетних міжнародних організацій, при цьому у своїх оцінках ситуації в Україні вони послуговуються наративами російської пропаганди. Явна упередженість таких інформаційних вкидів і негативних проявів у політиці щодо України потребує більш детального аналізу природи їхнього походження й мети реалізації.

Ще після візиту до Києва лідерів Німеччини та Франції, які до цього часу залишалися прихильниками політики умиротворення російського агресора, стало зрозуміло, що підтримку Е. Макрона та О. Шольца в примушенні України до миру на умовах Росії повністю втрачено, у Росії вирішили максимально активізувати діяльність агентури й «корисних ідіотів» з метою дискредитації української влади та ЗСУ задля підриву довіри до них і, як наслідок, істотного зниження або взагалі припинення військово-політичної підтримки.

Зауважимо, діяльність окремих західних політиків і громадських діячів, які так чи інакше критикують військово-політичне керівництво України, навряд чи можна пов'язувати зі свідомою підтримкою Росії, тут, скоріше, ідеться про внутрішньополітичну боротьбу, у якій вони не гребують жодними засобами, завдаючи при цьому шкоди репутації України на міжнародній арені. Викликають певне занепокоєння й результати роботи міжнародних організацій щодо об'єктивності відображення російсько-української війни.

Також серед причин активізації такого роду діяльності відзначимо припинення мовлення телеканалів «Sputnik» і «RT/Russia Today» у ЄС. Закриття цих рупорів пропаганди змусили Кремль дещо переглянути свою інформаційну політику, особливо в питанні залучення нових інформаційних ресурсів, на яких різні західні «експерти» та «аналітики», що щедро фінансуються Росією, поширюють антиукраїнську пропаганду.

Лише серед останніх прикладів такого роду діяльності можна згадати звіт організації «Amnesty International» про війну в Україні, який викликав значний резонанс не лише в нашій країні, а й у світі. Або ж заяви про те, що

західна зброя, яка надходить у рамках військової допомоги, продається на «чорному ринку». Не можемо не згадати нещодавні звинувачення в бік української влади від американської конгресумен українського походження В. Спартц, яка, зокрема, критикувала керівництво нашої країни в поганій підготовці до війни, нехтуванні попередженнями про російський напад та закликала керівника Офісу Президента А. Єрмака піти у відставку, а українську владу провести розслідування щодо його діяльності. Також треба відмітити тенденцію, коли окремі діючі або колишні західні політики закликають до зниження санкційного тиску, продовжують здійснювати візити до держави-агресора та зустрічаються з В. Путіним. Наприклад, сьомий німецький канцлер Г. Шредер продовжує лобіювати рішення запустити російський газопровід «Північний потік-2». При цьому питання фінансування війни ексканцлера не турбує. І це лише крайні подібні приклади. На жаль, з високою долею вірогідності можна стверджувати, що вони далеко неостанні. І хоча в кожному конкретному випадку прослідковуються свої характерні особливості, усіх їх поєднує те, що вони свідомо чи не свідомо реалізуються в інтересах Росії і, відповідно, шкодять інтересам України.

Напевне, найрезонанснішою з останніх є заява Amnesty International, яка зробила неоціненний внесок у російську пропаганду. Нагадаємо, що 4 серпня Amnesty International, неурядова правозахисна організація, опублікувала звіт, у якому, серед іншого, звинуватила українських військових у недотриманні міжнародного гуманітарного права, зокрема в бойових діях у межах населених пунктів, що в організації вважають порушенням законів війни.

У пересічного оглядача, який не зовсім орієнтується в ситуації, складається таке враження: Росія, яка напала на Україну, є агресором. Наче все зрозуміло, однак згодом у гру вступає Amnesty International і починає доводити, що жертва агресії сама робить щось неправильно. Потім ці «свідчення» беруть на озброєння політики та «експерти» на зарплаті в Кремля і стверджують, що агресор та жертва однакові, а тому допомагати жертві не треба.

З критикою оцінок Amnesty International виступили і Президент України В. Зеленський, і очільник МЗС Д. Кулеба, і українські правозахисники. До них приєдналися окремі західні колеги. Головна претензія до звіту – викладені в ньому речі ставлять на один щабель російських окупантів та українських оборонців.

Міністр закордонних справ Д. Кулеба так прокоментував цей звіт: «Це – спроба створення фальшивого балансу між злочинцем і жертвою, між країною, яка сотнями і тисячами знищує цивільне населення, міста, цілі території, і країною, яка відчайдушно намагається захищатися, рятуючи свій народ, рятуючи цілий континент від цієї навали» (URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/ganba-amnesty-international-koli-nashi-gromadski-aktivisti-okreslyat-svoi-chervoni-linii-202208081440729>).

На підтримку української сторони виступили в посольствах США, Великої Британії та в інших країн-союзників. При цьому нинішня генсек Amnesty International А. Калламар агресивно відповіла на критику. Мовляв, організацію атакують «юрби тролів», але це не похитне її «неупередженості». У відповідь британська The Times опублікувала розгромну статтю про діяльність організації, у якій її не лише назвали рупором путінської пропаганди, а й нагадали, що в минулому Amnesty International відмовлялася визнавати О. Навального «в'язнем сумління», допоки все ж не зробила цього після шквалу критики. Автори публікації вважають, що після ганебного звіту ця організація має піти зі сцени. Українці згодні з висновками The Times, проте проблема куди складніша, ніж викрита заангажованість однієї з багатьох неурядових організацій.

І це вже не перший випадок, коли правозахисні організації вже втрапляли в скандали з оцінками ситуації в Україні. Їхні висновки також активно використовувалися російською пропагандою. Кілька місяців тому оприлюднили доповідь управління Верховного комісара ООН з прав людини, у якій містилися факти порушення прав людини не тільки на підконтрольних окупантам територіях, а й на місцевостях, які контролюються ЗСУ. В управлінні Верховного комісара ООН з прав людини також говорять про «сторони» конфлікту, ставлячи на один щабель окупантів і їхні жертви.

Ще одним прикладом поширення наративів російської пропаганди є інформаційні вкиди з метою перешкодження поставкам Україні західного озброєння, яке кардинально змінило ситуацію на полі бою. Оскільки погрози заходу і ядерний шантаж з боку Росії не вплинули на рівень військової підтримки країн партнерів, ще однією темою, яку почали активно просувати росіяни, є те, що нібито Україна продає західну зброю на «чорному ринку».

Російські ЗМІ та окремі західні видання намагаються всіляко дискредитувати українську сторону як надійного партнера в питанні постачання західної зброї, акцентуючи на тому, що від початку таких постачань в Україні нібито почав насичуватися цією зброєю «чорний ринок». Зокрема, проросійські ЗМІ та пабліки в соцмережах поширювали інформацію нібито про продаж на «чорному ринку» західного озброєння, в окремих повідомленнях навіть ішлося про гаубиці «Ceasar» та реактивні системи «HIMARS».

Зокрема, не маючи конкретних доказів американське видання «CBS News» заявило, що частина західного озброєння не доходить до лінії фронту. У матеріалі йдеться про те, що лише 30 % постачань західної зброї зрештою доходить до наших військових. Основну частину озброєнь і військової допомоги везуть до кордону Польщі, звідки США та НАТО швидко переправляють їх через кордон офіційним особам України. На цьому контроль із боку США закінчується, ідеться в них на сайті (URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/524651-tolko-30-zapadnogo-oruzhiya-popadaet-na-front-ostalnoe-na-chernyy-rynok-smi>).

«Усю цю зброю передають через кордон, а потім з нею щось відбувається, у результаті приблизно 30 % доходить до адресата. Тридцять-сорок відсотків – це моя думка», – пояснив волонтер Й. Охман, засновник волонтерської організації з Литви «Синьо-жовтий». Він зустрічався з представниками підрозділів, які постачають зброю та надають іншу військову підтримку Україні від початку війни з Росією у 2014 р.

На повідомлення про те, що не вся західна зброя потрапляє до українських військових, відреагував радник голови Офісу Президента України М. Подоляк. За його словами, закидами про «чорний ринок зброї» Росія намагається дискредитувати Україну в очах західних країн. «Це війна в прямому ефірі. І тут усі бачать, що є всеосяжний облік і ретельний контроль за озброєнням», – написав М. Подоляк. При цьому радник голови ОП упевнений, що подібні публікації виникають не самі по собі, росіяни намагаються дискредитувати Україну, щоб зірвати постачання західної зброї.

Зазначимо, що після поширення матеріалу в мережі та реакції на нього з боку користувачів керівництво CBS News вирішило видалити публікацію.

Однак подібні звинувачення озвучили і у європейському поліцейському управлінні (Європолі), яке також заявляє про ознаки контрабанди зброї з України. Це підтвердив офіційний представник Європолу Ян Оп Ген Оорт, передає Der Spiegel (URL: <https://mind.ua/news/20244726-onovleno-evropol-kazhe-shcho-zafiksuvav-oznaki-kontrabandi-zbroyi-z-ukrayini>). Згідно з повідомленням, є випадки торгівлі вогнепальною зброєю та військовими товарами на «чорному ринку». Також представник Європолу зазначив, що розслідувачі з країн ЄС виявили «ознаки торгівлі важким військовим озброєнням», не уточнивши, про яку саме зброю йдеться. За його словами, було помічено, що з України виїжджали особи з вогнепальною зброєю. Існує також занепокоєння, що зброя та боєприпаси зберігаються вздовж кордону для контрабанди у ЄС.

Перед цим німецький мовник SWR процитував конфіденційний лист Європолу: за даними розслідувачів, у регіоні злочинні мережі здійснюють або планують контрабанду значної кількості вогнепальної зброї та боєприпасів, зокрема військової зброї.

У свою чергу секретар РНБО О. Данілов відреагував на такі заяви: «Очікуємо на предметну розмову з офіційними представниками Європолу: з фактами та доказами заяв про наявні нібито випадки “торгівлі зброєю та військовими товарами на чорному ринку” з України. Максимально зацікавлені у швидкому обміні інформацією та миттєвому реагуванні». За словами О. Данілова, публікація в західних ЗМІ про нібито контрабанду зброї з України збігається в часі з розгортанням масштабної інформаційної спецоперації Росії «МаkZim» з дискредитації України, метою якої є припинення постачання зброї від союзників.

Водночас речник ЄС із питань зовнішньої та безпекової політики П. Стано заявив, що Євросоюз довіряє Україні в питанні наданої зброї. За його словами, було встановлено механізм моніторингу й контролю за тим,

щоб обладнання, яке надається країнами – членами ЄС, використовувалося із заявленою метою.

Міністр закордонних справ Д. Кулеба вважає, що такі інформатаки реалізуються на користь Росії, яка постійно намагається зірвати постачання зброї Україні, тож у різний спосіб поширює фейки та маніпуляції, щоб підірвати репутацію нашої держави. «Росія робить на це максимальну ставку – десь власними руками та мережами ботів, десь через проплачені чи афілійовані ЗМІ, десь через філігранні проникнення в авторитетні іноземні медіа, десь просто допомагають корисні ідіоти. Маніпуляції примітивні, але небезпечні: ніби зброя “зникає” або може потрапити “не в ті руки”, “підживлює конфлікт, замість врегулювання”, ну, і загалом, “росіяни, звісно, погані, але й українці не янголи” тощо», – зауважив міністр ([URL: https://armyinform.com.ua/2022/08/08/shedevry-amnesty-i-cbs-ne-pidirvaly-vysokuj-riven-doviry-mizh-ukrayinoyu-ta-partneramy-kuleba](https://armyinform.com.ua/2022/08/08/shedevry-amnesty-i-cbs-ne-pidirvaly-vysokuj-riven-doviry-mizh-ukrayinoyu-ta-partneramy-kuleba)).

За словами Д. Кулеби, першу хвилю інформатаки зафіксували в травні – червні. Нині спостерігають другу спробу. «Я не знаю, чи маніпулятивний звіт Amnesty і брехливий фільм CBS, які вийшли майже одночасно, пов’язані з російським урядом. Але я точно знаю, що обидві організації та автори цих бездоказових “шедеврів” завдали несправедливого і нічим не спровокованого інформаційного удару по Україні абсолютно синхронно з російською пропагандою», – підкреслив міністр закордонних справ.

Він назвав вибачення Amnesty International і CBS «недолугими» та заявив, що Україну «такі вибачення категорично не влаштовують». «Крім того, шкода вже завдана. Хто буде відповідати за неї? Від CBS чекаємо на внутрішнє розслідування та публічного з’ясування, хто допустив в ефір російську пропаганду та з якою метою. Від Amnesty чекаємо, що ця інституція приборкає свою гординю і вибачиться не лише за біль, завданий українцям, а й за згвалтування правди і реальності цієї війни», – написав Д. Кулеба.

Очільник МЗС також наголосив, що в цій ситуації найголовніше те, що російські дезінформація та фейки не досягають цілей. «Жоден партнер чи організація у спілкуванні з Україною не озвучували закидів, подібних до маніпуляцій Amnesty чи CBS. І ця брехня жодним чином не вплинула на постачання зброї і не підірвала високий рівень довіри між Україною та партнерами. Партнери чудово знають, де, скільки чого передали і як це використовується. На щастя, інформацію вони отримують не від Amnesty та CBS», – зазначив глава дипломатичного відомства України.

Ще однією резонансною подією, спрямованою проти військово-політичного керівництва України, стала заява американської конгресвумен українського походження В. Спартц, яка в одному зі своїх інтерв’ю також зауважила, що нібито існують перепони у встановленні нагляду за американською військовою допомогою Україні. Хоча в ситуації з В. Спартц суть цих заяв полягає дещо в іншому.

Нагадаємо, що нещодавно В. Спартц звинуватила українську владу в поганій підготовці до війни та закликала керівника Офісу Президента А. Єрмака піти у відставку, а українську владу провести розслідування щодо його діяльності (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-621384400>).

Вона розкритикувала політику президентів Д. Байдена і В. Зеленського. «Президенти Байден та Зеленський повинні припинити грати в політику з життями людей, а Конгрес має імплементувати належний контроль в Україні», – наголошувала вона. При цьому В. Спартц наполягала, що провела багато часу в Україні від початку повномасштабного нападу Росії, тому знає про ситуацію не за книжками, а на власні очі.

І хоча в цій заяві не йшлося про діяльність керівника Офісу Президента України, уже 8 липня В. Спартц повідомила, що звернулася до Д. Байдена з листом, у якому закликала розслідувати звинувачення А. Єрмака в сумнівних зв'язках з Росією, а його заступника О. Татарова прямо звинуватила в блокаді роботи антикорупційних органів. На її думку, саме О. Татаров затягує призначення незалежного антикорупційного прокурора понад рік, що призвело до непрацездатності САП і НАБУ.

Свої висновки щодо А. Єрмака В. Спартц зробила, за її словами, на основі «різноманітних розвідувальних даних, дій ...Єрмака в Україні та його ймовірних домовленостей з Росією».

Вона наголосила, що Конгресу необхідно терміново отримати інформацію, щоб підтвердити або спростувати серйозні звинувачення на адресу керівника Офісу Президента, а також розкритикувала адміністрацію Д. Байдена за рівень і швидкість безпекової допомоги.

Українська сторона не забарилася з реакцією на такі звинувачення та офіційно відповіла на заяву В. Спартц через МЗС. Так, 9 липня речник МЗС України О. Ніколенко написав у фейсбуці, що дії та заяви В. Спартц виглядають «неприхованою спробою повернути в американську політику класичні наративи російської пропаганди про начебто зв'язки керівництва України з Росією і втягнути нашу державу у внутрішню політику США». «Радимо ...Спартц полишити спроби заробити собі додатковий політичний капітал на безпідставних спекуляціях довкола теми війни в нашій країні та горі українців. Особливо цинічними є маніпуляції про Україну та її керівництво від конгресвумен українського походження», – наголосив О. Ніколенко.

Він також закликав В. Спартц «припинити підривати наявні механізми надання США військової допомоги для України». За словами О. Ніколенка, Україна надає вичерпну інформацію західним партнерам щодо використання їхньої військової техніки, а от дії американської конгресвумен можуть лише зіграти на руку кремлю. «Подальша бюрократизація та затягування процесу, якого очевидно й прагне В. Спартц, сприятиме лише подальшому просуванню російських загарбників. На такий сценарій тільки і розраховують в Кремлі», – зазначив речник МЗС.

Зазначимо, що не лише в Україні розкритикували таку заяву В. Спартц. Представниця Демократичної партії в палаті представників М. Каптур, яка є співголовою Українського кокусу в Конгресі та походить з родини українських мігрантів до США, також засудила випадки колеги в бік української влади. «На переважно двопартійній основі Конгрес Сполучених Штатів на чолі з Українським кокусом в ньому виступив ініціатором підтримки суверенної української нації у її героїчних зусиллях захистити батьківщину та припинити жорстоку війну Росії. Хоча деякі члени можуть прагнути посіяти розкол і розпалити напруженість, загалом Конгрес Сполучених Штатів твердо підтримує Президента В. Зеленського та його керівництво, поки Україна бореться за своє виживання», – наголосила вона.

За словами М. Каптур, рівень та масштаби співпраці США з В. Зеленським «не дають підстав сумніватися у лояльності будь-якого з посадовців». «Ті, хто поширює дикі наративи, спрямовані на підрив довіри до українських посадовців під час війни, необачно надають допомогу В. Путіну та його пропагандистам. США віддані перемозі України, і в українського народу немає більшого друга, ніж США. Як союзники ми продовжуватимемо працювати разом з Президентом В. Зеленським та його офісом, щоб довести до кінця цю війну», – наголосила М. Каптур.

Проте на цьому конфлікт не було вичерпано. У своїй новій заяві від 11 липня В. Спартц висунула вимогу відставки А. Єрмака та більшої підтримки ЗСУ українською владою. Також конгресвумен дала інтерв'ю «Європейській правді», яке викликало другу хвилю обговорення її заяв в соцмережах.

Українським журналістам вона повідомила, що джерела її звинувачень на адресу А. Єрмака не з України і стурбованість щодо витрат великих грошей в Україні є і в республіканців, і в демократів. Хоча демократи подібних заяв поки не робили. В. Спартц також наполягала, що питання до України виникли в обох партій, попри заяву М. Каптур на підтримку Президента В. Зеленського, і що в Конгресу мають бути повноваження контролю за витратою допомоги Україні. Вона також припустила, що зброя, яку постачають Україні, може опинитися і в Росії, і навіть у Сирії. І саме для цього необхідний механізм контролю з боку Конгресу.

Під час інтерв'ю В. Спартц також заявила, що українська влада начебто не дає місцевій владі бюджету на оборону міст. Коли журналісти поставили під сумнів це твердження та запитали про джерело такої інформації, конгресвумен повідомила, що це «казали люди, що приїжджали до нашого парламенту».

Українські американісти розійшлися у своїх оцінках мотивації та наслідків заяв В. Спартц, проте всі вони стосуються внутрішньополітичної боротьби.

Доцент Одеського національного університету ім. Мечникова В. Дубовик зазначає, що В. Спартц довго коливалася між табором традиційних республіканців, який вимагає збільшення допомоги Україні, та

табором прихильників Д. Трампа, який ставить під сумнів необхідність надання настільки масштабної допомоги.

Він нагадує, що 11 сенаторів і 57 членів палати представників Конгресу від Республіканської партії – четверта частина представників республіканців – голосували проти виділення Україні пакета допомоги у 40 млрд дол. «Ідеологічно та організаційно Спартц належить до табору трампістів, вона саме під трампістськими гаслами виграла вибори в Індіані. А трампісти ставлять питання, чому ми допомагаємо Україні, навіщо так масштабно і саме в такий спосіб, а гроші потрібні самим США».

На цьому тлі аргументи про те, що Україні ризиковано допомагати, бо там велика корупція, на його думку, нагадує тези з цього табору.

В. Дубовик вважає, що мотивацією В. Спартц може бути бажання повернути до себе увагу на політичній арені, довести можливість впливати на події, пов'язані з Україною, виграти проміжні вибори до Конгресу в листопаді, і, можливо, для цього вона хоче завоювати підтримку трампістів.

Також експерт вважає, що важливо також з'ясувати, хто саме з України інформував В. Спартц про своє невдоволення А. Єрмаком – просто опозиціонери, невдоволені В. Зеленським, чи люди на кшталт А. Деркача, якого підозрюють у державній зраді. На його думку, якщо є претензії до А. Єрмака щодо падіння Херсона, то мають бути й докази того, чому вона так говорить, але В. Спартц нічого не наводить. Так само він вважає недоречною тезу про провал А. Єрмаком переговорів, адже Росія фактично прикривала ними підготовку до нападу та імітувала переговори.

В. Дубовик також ставить під сумнів закиди щодо тотальної відсутності нагляду за розподілом грошей з воєнної допомоги Україні. Адже переважно на ці гроші купують необхідну техніку та продукцію в США, а безпосередньо грошова допомога не надходить. Так само експерт вважає недоречним нагадування про призначення О. Татарова та проблему САП саме в розпал війни, якщо про цю проблему знають ще з 2020 р.

Директор програм «Північна Америка» Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєв не погоджується, що В. Спартц за поглядами дрейфує до трампістів у лавах республіканської партії. Він вважає, що вона ближче все ж до традиційних «рейганівських республіканців», які борються з прихильниками Д. Трампа за домінування в партії. На його думку, В. Спартц уже є учасницею цієї боротьби, за підсумком якої може отримати кращі посади і в керівництві партії, і після проміжних виборів у Конгрес США. «Велике значення мають її власний політичний капітал і політичні перспективи. В. Спартц зараз може стати одним з лідерів Республіканської партії. Україна є дуже важливою темою для США і вона в цьому світлі має дуже багато можливостей», – переконаний О. Краєв.

Він нагадує, що В. Спартц підтримувала будь-які законопроекти, які стосувалися підтримки України та санкцій проти Росії, тому заяви щодо контролю використання ресурсів є логічним продовженням її політики.

Як бачимо, у ситуації зі В. Спартц такі заяви є чітким проявом внутрішньополітичної боротьби та отримання політичних дивідендів. Проте звинувачення, які лунають на адресу українського військово-політичного керівництва, підігрують російській пропаганді та шкодять Україні.

На цьому, зокрема, наголошує радник А. Єрмака Т. Милованов. Він звинуватив В. Спартц у використанні української теми задля просування своїх політичних інтересів. На його думку, В. Спартц використовує Україну заради своїх політичних цілей. При цьому шкодить Україні, просуваючи російські ідеї про корупцію, невідомо куди зникаючу зброю, відсутність нагляду над допомогою Україні (URL: <https://bykvu.com/ua/bukvy/brekhlyva-tsynichna-politychna-tvaryna-radnyk-iermaka-mylovanov-pro-konhresvumen-spartts>).

Т. Милованов додав, що цю тему В. Спартц експлуатує, оскільки восени їй потрібно переобратися в Конгрес США, для чого «потрібно виграти праймеріс всередині партії». Для цього вона, на переконання радника А. Єрмака, використовує антибайденівські наративи. Ті ж, хто вірять В. Спартц, на переконання Т. Милованова, – «корисні ідіоти» та мають проблеми з критичним мисленням.

Разом з тим окремі західні політики свідомо підтримують Росію та відстоюють її інтереси на Заході. Сьомий німецький канцлер Г. Шредер, який славиться теплими стосунками з російським диктатором В. Путіним і не соромиться відвідувати країну-агресора, продовжує лобіювати рішення запустити російський газопровід «Північний потік-2». На його думку, це найпростіший спосіб забезпечити Німеччину газом. Водночас питання фінансування війни ексканцлера не турбує.

Будівництво «Північного потоку-2» завершено. Коли справи підуть «зовсім туго», цей трубопровід є, і з обома газопроводами «Північний потік» проблем з поставками не буде, вважає він (URL: https://24tv.ua/vimoga-zapustiti-pivnichniy-potik-2-provesti-mirni-peregovori_n2116892). виправдовуючи свою заяву, Г. Шредер зауважив, що через дефіцит газу постраждає німецька промисловість, зокрема заводи з виготовлення паперу та скла. До того ж він наголосив, що під час його каденції німці залежали від російського газу лише на 35 %.

Після того як Г. Шредер начебто відпочивав у Москві, у нього з'явилася інформація щодо планів Кремля. Насамперед він запевнив, що є «гарні новини» для України, адже Росія хоче піти на переговори. «Першим успіхом є угода щодо зерна, яка, можливо, може бути поступово розширена до припинення вогню», – заявив він.

Також друг В. Путіна зробив обурливу заяву, наголосивши, що А. Меркель і Ф.-В. Штайнмаєр прийняли «мудре рішення» на саміті НАТО у 2008 р., коли не дозволили Україні вступити в Альянс.

Таку активність Г. Шредера експерти пов'язують з тим, що В. Путін розчарувався у європейських лідерах і у відчаї хапається навіть за таких персонажів, а в поведінці Г. Шредера вбачають використання його

російською стороною. Про це зазначив російський публіцист А. Піонтковський. Він наголосив, що, очевидно, Росія боїться українського контрнаступу. За його словами, під час зернових переговорів у Стамбулі російська сторона намагалася внести в пакет домовленостей пункт про припинення вогню щонайменше в районі Херсону. Він наголосив, що все це показує, наскільки у відчаї В. Путін потребує цього перемир'я (URL: https://24tv.ua/putin-vidchayi-tomu-harayetsya-navit-za-taki-solominki-yak-shreder_n2119188).

Він зауважив, що Г. Шредер як державний діяч приїхав виступати в Москву, говорив, що «справді треба досягнути перемир'я та припинення вогню», і говорив усе як за путінською методичкою.

Приблизно такі ж оцінки візиту Г. Шредера до Москви озвучив український журналіст, колишній член української делегації на Мінських переговорах Д. Казанський. Він вважає, що німецький ексканцлер запропонував сценарій припинення війни РФ проти України, який йому озвучили в Росії (URL: https://www.dialog.ua/blogs/256635_1659787570).

Д. Казанський зазначив, що в російських ЗМІ акцентувалася увага на трьох основних тезах Г. Шредера. Перша стосувалася Криму – питання приналежності півострова має бути відкладено в довгу скриньку. Він вимагав відмови Києва від деокупації військовим шляхом. Друга теза стосувалася окупованих територій Донбасу. Він запропонував варіант перетворення ОРДЛО на автономну державу всередині України за прикладом швейцарських кантонів. Третя теза – це військовий нейтралітет України за прикладом Австрії. Імовірно, ці три теми є ключовими в посланні Кремля до Заходу.

«Дуже схоже на те, що В. Путін через свого посланця буквально благає Захід про мир і дає зрозуміти, що він суттєво готовий пом'якшити свої початкові вимоги. У посланні взагалі нічого не йдеться про Херсонську, Запорізьку, Харківську області. Немає жодного слова про “денацифікацію”... Що цікаво – ніхто не говорить про приєднання Донбасу до Росії, навіть не йдеться про незалежність... Це зовсім не те, що російські пропагандисти ведуть мовлення на російську аудиторію. Меседжі для внутрішньої аудиторії та для європейської абсолютно різні», – поінформував Д. Казанський.

Він дійшов висновку, що візит Г. Шредера та його план – це не що інше як сигнал Кремля Заходу, що він готовий до поступок. «Це путінське послання через Г. Шредера дивним чином збігається з повідомленням деяких західних ЗМІ, що РФ втрачає ініціативу на Донбасі. Уже не бачимо тих грізних заяв, які звучали в перші дні війни... Сигнал дуже промовистий. І він показує, що Україна все робить правильно. Усе розвивається в правильному напрямі», – зазначив журналіст.

На окрему увагу заслуговує діяльність іноземних псевдоекспертів і «політологів», «експертними» оцінками яких постійно послуговуються пропагандистські ЗМІ Кремля для поширення дезінформації. «Ізраїльський експерт передбачив крах НАТО», «польський політолог розповів про спроби

англосаксів посварити росіян та поляків», «британський аналітик звинуватив ЗСУ в інсценуванні вбивств у Бучі» – такими заголовками майорить стрічка російських новинних сайтів. Думки «міжнародних аналітиків» транслиують як на внутрішню аудиторію, так і для громадян європейських країн (URL: <https://www.liga.net/ua/politics/opinion/rupory-propagandy-kak-rf-ispolzuet-inostrannyh-psevdoekspertov-dlya-dezinformatsii>).

Російські пропагандисти протягом десятиліть послідовно вбивають критичне мислення та накачують дезінформацією своїх громадян, вкладаючи «правильні» наративи в уста Скабєєвої чи Соловйова. Подібну тактику Кремль застосовував і щодо країн Європи. Однак після початку повномасштабного вторгнення в Україну посадовці на Заході почали активно протистояти московській пропаганді. Тому російські пропагандисти вдалися до відпрацьованої тактики: просувати свої меседжі за допомогою іноземних «експертів» і публічних осіб.

Після початку повномасштабного вторгнення в Україну Кремль розв'язав війну на декількох напрямках. Російські пропагандисти прагнуть дискредитувати Україну в очах партнерів і позбавити підтримки союзників.

Крім того, після початку повномасштабної війни Росії в Україні більшість країн припинили співпрацю з окупантами: посадові особи відмовляються від зустрічей з диктатором В. Путіним, компанії виходять з російського ринку. Тож фейкомети з усіх сил намагаються створити ілюзію міжнародної підтримки.

Так, у російських новинах часто можна зустріти статті про сенаторів США, які підтримують агресивні дії Кремля. Улюбленець пропагандистів – сенатор Д. Паркер. Можновладець давно поширює московські байки про війну, розв'язану Заходом, і їздить в окуповані Донецьку та Луганську області. На російських сайтах також можна зустріти компліментарні статті про сенаторів Р. Пола та М. Гетца.

Таким чином, констатуємо, що приклади антиукраїнської та проросійської політики досить непоодинокі. Перераховані вище це лише найбільш резонансні за останній час. Насамперед така активізація пов'язана з просуванням проросійських наративів у російсько-українській війні, коли країна-агресор залучає всю наявну на заході агентуру та «корисних ідіотів», які несуть ідеї Кремля в широкі маси.

Проте в окремих випадках відверта антиукраїнська політика, яка досить часто базується на суб'єктивних оцінках, неперевіреній інформації, здогадках, необґрунтованих і безпідставних звинуваченнях української влади та ЗСУ, застосовується як інструмент у внутрішньополітичній боротьбі. Хоча наразі всі ці негативні прояви не підірвали високого рівня довіри між Україною та партнерами, вони потребують реакції з боку українського військово-політичного керівництва, яке тим самим відволікається від вирішення більш важливих питань.

Ще одним висновком, на який потрібно звернути увагу українській стороні, це те, що такі міжнародні організації, як Amnesty International,

безпекові структури ООН у багатьох випадках мають позитивний вплив і, незважаючи на такі неприємні ситуації, продовжуватимуть свою діяльність. Разом із цим вони подекуди приватизували правозахисну, антикорупційну тематику, захист свободи слова тощо. Тобто, як варіант, уряди мають враховувати їхню позицію. Цю специфіку дуже добре вивчила Росія, у себе вона затаврувала їх іноземними агентами та заборонила, а от в інших країнах використовує громадських активістів й оонівських бюрократів як «корисних ідіотів». Тому потрібно бути готовими до того, що подібна інформація, на користь ворога, звучатиме від цих організацій і надалі. Аби мінімізувати негатив від критики, потрібно чітко розуміти її природу, аналізувати аргументи та належним чином реагувати.

М. Закіров, зав. відділу СІАЗ НБУВ

Конференція донорів у Копенгагені: результати і оцінки

Одним з вагомих результатів еволюції ставлення світу до України, що сталося протягом уже перших днів і тижнів війни, є активна підтримка нашої країни з боку провідних країн. Уже наприкінці березня 2022 р. за ініціативи Великої Британії відбулася перша донорська конференція з метою розширення допомоги Україні озброєннями. Важливе значення для нашої країни завжди мала підтримка з боку США. Зокрема, організаційне оформлення міжнародної коаліції на підтримку України відбулося за ініціативою США у квітні 2022 р. Саме тоді на американській авіаційній базі «Рамштайн» зібралися міністри оборони та представники понад 40 країн світу.

Сполучені Штати Америки виступили з ініціативою створення постійної контактної групи з координації роботи широкоформатної коаліції з надання військової допомоги Україні. Поряд з країнами НАТО до контактної групи приєдналися інші країни, зокрема Ізраїль і Японія. За результатами зустрічі міністр оборони О. Резніков заявив, що Україна переходить на західні калібри та техніку. Відтоді в рамках досягнутих домовленостей відбулося ще три зустрічі, на яких приймалися важливі рішення, що відкривали нові можливості й кожного разу розширювали коло учасників та надання військової допомоги Україні, доповнюючи її новими видами озброєнь. Зокрема, на другому засіданні контактної групи 23 травня взяли участь представники вже 47 країн. Після третьої зустрічі 15 червня Україна отримала гаубиці калібру 155 мм та снаряди до них; додаткові снаряди для РСЗВ «HIMARS», дві системи берегової охорони з ракетами «Нагрооп» тощо. До четвертої зустрічі, що відбулася 20 липня 2022 р. в онлайн-режимі, долучилися представники понад 50 країн. Глава Пентагону Л. Остін одразу анонсував черговий пакет військової допомоги, до якого увійшли ще чотири реактивні системи залпового вогню «HIMARS», снаряди для них, а також набої для ствольної артилерії.

У межах продовження військової співпраці в Копенгагені відбулася нарада міністрів оборони Великої Британії Б. Воллеса, України О. Резнікова та Данії М. Бодскова. У ЗМІ повідомили, що зустріч трьох міністрів оборони присвячена плану надання Україні довготривалої фінансової та військової допомоги. Одночасно з початком зустрічі в медіа з'явилася заява міністра оборони Великої Британії про те, що Британія відправить до України додаткові реактивні системи залпового вогню (РСЗВ) та боєприпаси для них. Зокрема, Б. Воллес повідомив, що Велика Британія планує передати Україні РСЗВ, які можуть вражати цілі на відстані до 80 км. Він також зазначив, що Україна отримає «значну кількість високоточних ракет М31А1, які можуть вражати цілі на відстані до 80 км», що дасть змогу ефективно захищатися від російської важкої артилерії (URL: <https://news.liga.net/ua/politics/news/dopolnenie-k-ramshtayn-v-kopengagene-prohodit-vstrecha-ministrov-po-orujiyu-dlya-ukrainy>).

Саме в Копенгагені за ініціативи міністрів оборони Великої Британії Б. Воллеса, Данії М. Бодскова та України О. Резнікова 11 серпня відбулася чергова оборонна зустріч уже в рамках донорської конференції, ще більш широкого за формат «Рамштайну» зібрання партнерів України.

На конференції обговорювалося широке коло питань щодо всебічної підтримки та розширення сфер співпраці країн-донорів.

Президент України В. Зеленський виступив онлайн. «Реагування має бути повномасштабним, – заявив Президент. – Як і війна, яку розпочала Росія.. Потрібні зброя та снаряди для нашої оборони – по максимуму. Потрібні фінанси для України в достатньому обсязі та без бюрократичних блокувань». В. Зеленський закликав союзників закрити три напрями: а) снаряди та зброя – необмежено. Такої потужності та далекобійності, яка змусила б В. Путіна задуматися про пошук мирного рішення; б) фінансова підтримка – щомісячний дефіцит бюджету України становить близько 5 млрд дол. Росія ж і надалі «отримує десятки мільярдів доларів на торгівлі з іншими країнами, зокрема і Європи». Він закликав учасників Копенгагену підтримувати Україну фінансово та приєднатися до Fast Recovery Plan; в) повна ізоляція РФ – армія Росії втратить боєздатність без імпорتنих деталей та постачання комплектування подвійного призначення, вважає Президент України (URL: <https://www.liga.net/ua/politics/articles/copenhagenukraine-bolshe-orujiya-i-15-mlrd-pomoschi-o-chem-dogovorilis-soyuzniki-ukrainy>).

Значну частину країн – учасниць конференції донорів представляли найвищі керівники оборонних відомств, які відкрито висловлювали підтримку Україні. Зокрема, посол Румунії в Копенгагені О. Градінар, який представляв свою країну на зустрічі, уточнив, що на неї приїхало 13 міністрів оборони. «Вони якнайрішучіше засудили жорстокість Росії та невибіркові вбивства мирних жителів України, висловили свою підтримку Україні. Вони погодилися з важливістю надання Україні постійної та безперервної військової допомоги у її боротьбі за безпеку і свободу». (URL:

<https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/na-zustrichi-u-kopengageni-sojuzniki-ukrajini-domovilisja-pro-nadannja-jij-dopomogi-na-1-5-mlrd-1621142.html>).

Однією з позитивних ознак є істотне збільшення раніше заявлених обсягів допомоги, що були зібрані під час конференції. Донори домовилися виділити Україні 1,5 млрд євро, уточнила влада Данії. Зокрема, перед засіданням вона анонсувала надання Україні нового пакета допомоги в розмірі 110 млн євро (гроші підуть на зброю, обладнання, тренування військовослужбовців). Міністр оборони Данії М. Бодсков зазначив на пресконференції після зустрічі, що погоджену донорами суму можуть збільшити, повідомило агентство «Ritau». Він підкреслив, що ряд країн готові виділити додаткову допомогу, але ще мають конкретніше обговорити це вдома (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/na-zustrichi-u-kopengageni-sojuzniki-ukrajini-domovilisja-pro-nadannja-jij-dopomogi-na-1-5-mlrd-1621142.html>).

Поряд з фінансовою допомогою конференція в Копенгагені вкотре продемонструвала високий рівень підтримки нашої країни з боку партнерів. Спостерігачі зазначають, що країни-союзниці України усвідомлено працюють на поразку Росії у війні. Зокрема, на зустрічі міністрів оборони О. Резнікову всі бажали перемоги над агресором та деокупації всіх територій. Так, радник глави Офісу Президента О. Арестович зазначив, що саме Росія прагне нав'язати думку, що «Захід втомився від України». Він наголосив, що ніхто від України не втомився. «Ніхто не втомився. Резніков спеціально просив передати, що йому на “Рамштайні” всі тиснули руки і говорили “добити гадину”», – поінформував О. Арестович. Радник голови ОП додав, що загалом політики цього сказати не можуть, однак за особистого спілкування це підкреслюють (URL: https://24tv.ua/ru/reznikova-vo-vremja-ramshtajna-prosili-dobit-chas-arestovich-24-kanal_n2124967). Треба зауважити, що вимоги дипломатичного протоколу, які диктують певну стриманість у висловлюваннях, іноді можуть вводити в оману щодо конкретного ставлення до окремих країн чи ситуації. Тому саме інсайдерська інформація з кулуарів міжнародних зустрічей може передати та передає реальний стан речей.

Дуже важливим підтвердженням подальшого розширення допомоги Україні стала чергова ініціатива від Сполучених Штатів Америки. Зокрема, Пентагон повідомив про новий пакет допомоги у сфері безпеки для України на суму 1 млрд дол. Це найбільший разовий пакет військової допомоги, ухвалений адміністрацією Д. Байдена на оборонні потреби України. Він включає боеприпаси для реактивних систем залпового вогню «HIMARS» і пересувних зенітних ракетних комплексів «NASAMS»; 1 тис. протитанкових ракетних комплексів «Джавелін» та сотні одноразових протитанкових реактивних гранат AT4; 50 бронетранспортерів M113, протипіхотні міни спрямованої поразки «Клеймор» та багато іншого. У заяві держсекретаря США Е. Блінкена про виділення цього пакета допомоги йдеться, що «США разом із союзниками та партнерами з більше ніж 50 країн надають життєво важливу допомогу Україні в галузі безпеки, щоб підтримати захист її

суверенітету та територіальної цілісності від російської агресії. У міру того, як ця війна триває, мужність і сила української армії та її народу стають ще очевиднішими і більш видатними. Водночас ми продовжимо тісні консультації з Україною та надамо їй додаткове озброєння та все необхідне, щоб змінити ситуацію на полі бою та зрештою зміцнити позицію України за столом переговорів» (URL: <https://www.golosameriki.com/a/conference-and-us-military-assistance-to-ukraine/6697798.html>).

Треба зауважити, що спостерігачі, на підставі аналізу допомоги партнерів України, поряд з кількісними показниками фіксують істотні зміни у якості та спрямованості озброєнь. Зокрема, директор Центру суспільно-інформативних технологій «Форум» В. Димов зазначає, що з початком війни західні партнери представляли Україні зброю оборонного характеру, зараз – для наступальних операцій. «Так, Захід був не готовий до цієї війни, але ми бачимо, що поступово він переходить від надання зброї для оборони, протитанкових комплексів, “Джавелінів”, які постачали Україні з 2016 р., спочатку як символічної підтримки. З початком війни Захід поступово переходить до постачань гаубиць 122-мм і 152-мм, тепер ідуть уже артилерійсько-ракетні комплекси “НІМАРС”, броневих автомобілів медичного призначення, самохідні гармати, 252 одиниці модернізованих за стандартами НАТО танків Т-72, авіація» (URL: <https://www.golosameriki.com/a/conference-and-us-military-assistance-to-ukraine/6697798.html>).

Зазначені зміни в політиці щодо якості озброєнь, що надаються Україні, на думку експертів, свідчить не лише про серйозні зміни в ставленні партнерів до поточної фази широкомасштабного вторгнення. Ці зміни відображають еволюцію в поглядах на ситуацію протистояння в цілому та зміни в баченні того, яким має бути остаточний результат війни.

В. Димов зазначає: «Вони підтримують нас у тому, щоб ми виграли цю війну, яка неможлива без деокупації українських територій. І Крим – це українська територія та невизнання того, що Україна має право працювати з цією метою, так чи інакше розцінюватиметься як легітимізація російської окупації півострова. Захід уже не відкидає проблему Криму та не каже, що треба його звільнити лише політичним шляхом», – наголошує експерт (URL: <https://www.golosameriki.com/a/conference-and-us-military-assistance-to-ukraine/6697798.html>).

Отже, союзники України демонструють не лише намагання допомогти в обороні країни, вони починають сприяти формуванню саме наступального потенціалу української армії.

Керівник асоціації «Союз учасників миротворчих операцій» С. Грабський наголошує: «Якщо ми говоримо про броньовану техніку, таку як медтранспортери, то сьогодні вони мають призначення для евакуації поранених з поля бою під час наступу. В обороні, як правило, можна обійтися без такої техніки. У випадку з броньованими транспортними засобами, які надає Німеччина, ключове слово для техніки, що зараз постачається, – “броньований”, вона призначена для витягування техніки, яка

постраждала під час наступальних операцій». Експерт наголошує, що Туреччина передає Україні бронетранспортери, які можуть бути використані для переміщення особового складу під час наступу. «Значна кількість боєприпасів, ракет “HIMARS” та інших типів ракет також можна використовувати для протидії як в обороні, так і в разі проведення наступальних операцій», – зазначає С. Грабський (URL: <https://www.golosameriki.com/a/conference-and-us-military-assistance-to-ukraine/6697798.html>).

Треба зауважити, що, за підсумками конференції донорів у Копенгагені, були прийняті рішення, спрямовані не лише на поставку озброєнь. Країни-учасниці домовилися про істотне коригування подальших планів розвитку промисловості, що в підсумку сприятиме розширенню номенклатури та кількості озброєнь. Зокрема, поряд з постійним довгостроковим фінансуванням допомоги Україні, країни-учасниці домовилися про виробництво озброєнь, зокрема артилерії та боєприпасів; підготовку українських солдатів; розмінування. Причому ці наміри були конкретизовані як у питаннях організації фінансування, так і визначення конкретних виконавців прийнятих рішень. Зокрема, було ухвалено рішення, що Велика Британія створить фонд, який займатиметься фінансуванням виробництва озброєння; Польща й Словаччина погодилися збільшити виробництво військової техніки; Ісландія очолить підготовку місії з розмінування (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/na-zustrichi-u-kopengageni-sojuzniki-ukrajini-domovilisja-pro-nadannja-jij-dopomogi-na-1-5-mlrd-1621142.html>).

Представники країн-учасниць у цілому та України зокрема високо оцінюють результати конференції. Так, міністр оборони України О. Резніков, який був присутнім у Данії, поінформував на пресконференції, що задоволений результатами зустрічі. «Багато інформації під грифом “таємно”, тому я не можу говорити публічно про неї. Але ми досягли чітких ініціатив та зобов’язань щодо розмінування. Ми погодилися щодо діяльності в середньо- та довгостроковій перспективах. Ці перспективи також стосуються виробництва озброєння», – зауважив міністр (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/worldnews/na-zustrichi-u-kopengageni-sojuzniki-ukrajini-domovilisja-pro-nadannja-jij-dopomogi-na-1-5-mlrd-1621142.html>).

Для повноти картини можна навести оцінки російських чиновників, які цілком очікувано повторюють уже відомі пропагандистські наративи, але вільно чи невільно своїми висловлюваннями лише підкреслюють вагомість домовленостей і наявність міцного союзу країн світу. «Ініціатива Данії щодо скликання в серпні в Копенгагені донорської конференції про постачання зброї в Україну віддаляє настання миру... Постачання озброєнь, навчання українських військовослужбовців, надання розвідувальної інформації, направлення інструкторів і найманців загрожує подальшою ескалацією конфлікту в Україні. Київ зацікавлений перетворити західні країни, насамперед країни – члени НАТО, на прямих учасників конфлікту в Україні.

Данія такі ризики ігнорує», – зазначає посол РФ у Данії В. Барбін (URL: <https://eodaily.com/ru/news/2022/08/08/posol-rossii-konferenciya-danii-i-ukrainy-o-postavkah-oruzhiya-obernetsya-tragediey>).

Отже, зустрічі у форматі «Рамштайн» і в більш розширеному форматі «Копенгаген» демонструють наявну підтримку України та намагання розширити напрями цієї допомоги. Причому, на думку спостерігачів, ці формати до певної міри здатні замінити або посилити вже існуючі міжнародні механізми військового співробітництва.

Зокрема, радник міністра оборони України О. Копитько зауважує, що в НАТО якась невелика країна може заблокувати спільне рішення. І далеко не завжди натхненником такої блокади буде безпосередньо Кремль. Це може бути інша європейська країна, більша, багатша, якій не вигідна та чи інша дія, але вона соромиться про це сказати. Із цього погляду сильний бік зустрічей «Рамштайн / Копенгаген» – відсутність формальних зобов'язань. Джентльменські домовленості на основі лідерства та розуміння спільних цілей, які потім перетворюються на конкретні проекти. Тобто брати участь у «Рамштайні» необов'язково. Але якщо ти не береш участь – виглядаєш дуже погано (URL: <https://www.liga.net/world/opinion/oon-obse-uje-ne-te-rochemu-vstrechi-kopengagen-i-ramshtayn-ne-tolko-o-dengah-i-orujii>).

Експерт наголошує, що вже сформовані на сьогодні міжнародні формати співробітництва істотно змінюють світогляд і будову світу: «Європа дуже повільно, але приходить до справжнього усвідомлення Росії у її нинішньому вигляді (тоталітарного нацистського режиму) як екзистенційної загрози... Загалом паралельно із добуванням зброї та вирішенням важливих прикладних завдань напрацьовується критична маса зв'язків, проектів, які органічно “втягують” Україну у європейський безпековий простір. Або, навпаки, “приєднують” Європу до нас, як кому краще» – наголошує О. Копитько (URL: <https://www.liga.net/world/opinion/oon-obse-uje-ne-te-rochemu-vstrechi-kopengagen-i-ramshtayn-ne-tolko-o-dengah-i-orujii>).

Отже, конференція країн-донорів у Копенгагені вчоргове підтвердила наявність цілеспрямованої та наполегливої політики щодо підтримки України у її боротьбі за свободу й право на свідомий цивілізаційний вибір. Збереження та розвиток співпраці у форматі «Рамштайн» за рахунок домовленостей, досягнутих у Копенгагені, свідчать про налаштування оборонного комплексу країн Європи на довготривалу й конструктивну спільну з Україною роботу над удосконаленням українських Збройних сил і фактичне включення нашої країни в спільний європейський безпековий простір, що в майбутньому відіграє одну з ключових ролей в оформленні та остаточному закріпленні положення України як повноправного члена НАТО і ЄС.

Зустріч президентів Туреччини і РФ у Сочі в оцінках експертів

У Сочі 5 серпня відбулися переговори президента Туреччини Р. Т. Ердогана та Росії В. Путіна. Зустріч між двома лідерами стала другою за останній місяць. Востаннє президенти зустрічалися під час тристоронньої зустрічі з іранським лідером Е. Раїсі в Тегерані в середині липня. Там Путін та Р. Т. Ердоган обговорили «зерновий коридор» з України, ключові питання російсько-турецької співпраці та реалізацію флагманських проєктів у торговельно-економічній сфері.

Переговори в Сочі відбулися на тлі непростої ситуації в обох країнах та в умовах продовження повномасштабної війни Росії проти України. У цьому контексті примітним є той факт, що Р. Т. Ердоган став першим і єдиним лідером країни НАТО, який здійснив візит до Росії після початку її агресії в Україні.

На переконання експертів Національного інституту стратегічних досліджень, до інтенсивного діалогу президентів Туреччини та РФ спонукають конфігурація регіонального балансу сил і національні інтереси, однак це не можна вважати свідченням глибокого порозуміння між очільниками цих країн. Насправді на зустрічі в Сочі обидва лідери переслідували власні політичні цілі. Зокрема, Путін був зацікавлений у спростуванні тези про міжнародну ізоляцію Росії, натомість Р. Т. Ердоган потребує зовнішньополітичних успіхів напередодні виборів 2023 р. (URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-zustrichi-redzhepa-erdohana-ta-vladimira-putina>).

Поточний стан турецької економіки нині є критичним. Восени минулого року Р. Т. Ердоган домігся від турецького центробанку зниження відсоткової ставки до 14 %, але цей крок спровокував неконтрольоване падіння курсу ліри і вже станом на початок серпня 2022 р. інфляція досягла 80 % – це антирекорд за останні 24 роки. Зростання інфляції триває, що може спровокувати масові протести в Туреччині та призвести до відставки Р. Т. Ердогана. Вочевидь, в умовах глибокої економічної кризи в державі турецький лідер вирішив використати для забезпечення реалізації своїх інтересів Росію, яка має не меншу зацікавленість у співпраці з Туреччиною (URL: <https://razumkov.org.ua/komentari/zustrich-erdogana-ta-putina-shcho-vidbulos-i-shcho-bude-dali> 10 серпня 2022).

В умовах безпрецедентних економічних обмежень РФ прагне забезпечити можливість використання Туреччини, яка до них так і не приєдналася, для обходу санкцій. Крім того, Росія прагне продемонструвати відсутність міжнародної ізоляції за рахунок активного діалогу та розширення географії особистих зустрічей за межами вузького кола російських сателітів.

Інтереси країн також збігаються в нафтогазовому секторі. З одного боку, Росія зацікавлена в компенсації втраченої частки на європейському

газовому ринку через збільшення поставок до Туреччини та отриманні рублів за поставлений ресурс. З іншого – офіційна Анкара має на меті стати середземноморським газовим хабом. Крім того, офіційна Анкара зацікавлена в інвестиціях у турецьку нафтотранспортну й нафтопереробну інфраструктуру, що можуть забезпечити додаткове надходження валюти в національну економіку, а для Росії – створити можливість обійти ембарго ЄС через зміну походження вуглеводнів.

Крім економічної компоненти, інтереси Туреччини й РФ збігаються в Сирії та перетинаються на Кавказі, зокрема в конфлікті Вірменії та Азербайджану в Нагірному Карабасі. Лідер Туреччини зацікавлений у безперешкодному проведенні військової операції проти курдів на Півночі Сирії в обмін на посередницьку позицію в конфлікті між Азербайджаном і Вірменією. Це також могло б продемонструвати роль Р. Т. Ердогана на міжнародній арені як впливового лідера, що є частиною його електоральної кампанії напередодні виборів 2023 р.

Основною темою розмови в Сочі, яка тривала понад чотири години, стала «зернова угода» та перші результати розблокування українських портів для експорту продовольства. Пресслужба Кремля писала, що на цих переговорах президенти мають «звірити годинник» щодо виконання домовленостей. Іншими темами були: ситуація в Україні та Сирії, питання військово-технічного співробітництва, розширення торговельно-економічних зв'язків, спільні стратегічні проекти у сфері енергетики (URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/politics-news/putin-ta-erdogan-proveli-peregovori-usi-podrobitsi.htm>).

На сайті Кремля опублікували вступні промови президентів перед початком зустрічі. Зокрема, повідомляється, що президент Р. Т. Ердоган висловив сподівання на відкриття «нової сторінки в турецько-російських відносинах. Це стосується й енергетики, це особливо стосується “зернового коридору” через Чорне море, де ми зробили кроки».

Як зазначається в повідомленні на сайті Кремля, на початку зустрічі Путін заявив, що президенти поговорять про спільні великі проекти, такі як будівництво атомної електростанції «Аккую» та робота «Турецького потоку», який, за словами російського президента, є одним з найважливіших шляхів постачання російського газу «не тільки для споживачів у Туреччині, а й для споживачів у Європі». Він заявив, що «Турецький потік» працює безперебійно і «європейські партнери повинні бути вдячні Туреччині за це».

Також повідомляється, що лідери двох країн наголосили на необхідності повного виконання стамбульської «зернової угоди», включаючи безперешкодний експорт російського зерна та добрив. Прикметно, що Путін особисто подякував Р. Т. Ердогану за його роль у досягненні домовленостей щодо зерна, зазначивши, що вони містять «поставки російської продукції та добрив».

«За вашої безпосередньої участі та за посередництва Секретаріату Організації Об'єднаних Націй вирішене питання, пов'язане з постачанням

українського зерна з чорноморських портів. Поставки вже пішли, я хочу подякувати і за це, і за те, що одночасно було схвалене пакетне рішення про безперервні поставки російського продовольства і добрив на світові ринки», – підкреслив Путін (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/05/novyna/svit/sochi-zavershylysyaperehovory-erdohana-putinym-pro-jshlosya>).

У спільній заяві двох президентів, опублікованій за підсумками переговорів, ідеться, зокрема, про те, що під час зустрічі «акцентовано необхідність забезпечити повне виконання Стамбульської пакетної угоди відповідно до її духу та літери, включаючи безперешкодний експорт російських зерна, добрив та сировини для їх виробництва» (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/perehovori-putina-ta-erdohana-zakinchilisja-rezultati-zustrichi-865935.html>).

Щодо ситуації в Сирії сторони підтвердили необхідність просування політичного процесу, збереження політичної єдності й територіальної цілісності цієї держави. Також було наголошено на рішучості до спільних дій та координації зусиль щодо боротьби з терористичними організаціями. На думку експертів, це може свідчити про згоду РФ на обмежену військову операцію Туреччини в Сирії. Але цілком імовірно, що подібні дипломатичні заяви загального характеру покликані лише підтвердити узгодженість позицій навіть в умовах відсутності реального взаєморозуміння.

У спільній заяві двох президентів також ідеться, що Росія й Туреччина підтримують політичний процес у Лівії, заснований на чільній ролі лівійців.

Водночас, за словами пресекретаря російського президента Пескова, Путін і Р. Т. Ердоган не обговорювали питання війни Росії проти України та можливого виробництва в Росії або закупівлі в Туреччини безпілотників «Bayraktar». Про ймовірність такої угоди раніше повідомляли ЗМІ.

Путін на зустрічі висловив сподівання на підписання меморандуму про розвиток торговельно-економічних зв'язків. Р. Т. Ердоган зі свого боку заявив главі РФ, що їм належить відкрити нову сторінку в питаннях співробітництва.

Виходячи з тексту підсумкової заяви, президенти домовилися «нарощувати обсяг двосторонньої торгівлі на збалансованій основі», іти назустріч очікуванням протилежної сторони в галузях економіки та енергетики, а також нарощувати взаємодію у сферах транспорту, торгівлі, сільського господарства, промисловості, фінансів, туризму й будівництва. Водночас той факт, що Р. Т. Ердоган вирішив не залишатися на вечерю в Сочі, а також скасував заплановану спільну пресконференцію, залишив поле для припущень щодо не надто позитивних результатів переговорів.

На думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, те, що за результатами зустрічі Путіна та Р. Т. Ердогана не відбулася спільна пресконференція, може свідчити як про нестачу порозуміння з ключових проблемних моментів двосторонніх відносин, так і про небажання виносити в публічний простір окремі домовленості, досягнуті в рамках непублічного

спілкування (URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-zustrichi-redzhepa-erdohana-ta-vladimira-putina>).

Однією з найбільш суперечливих, за оцінками політологів, стала домовленість президентів Росії та Туреччини про часткову оплату російського газу в рублях. Про її досягнення повідомляє ТАСС із посиланням на віцепрем'єра РФ Новака (<https://hromadske.radio/news/2022/08/05/putin-ta-erdohan-domovylys-shcho-turechchyna-bude-platyty-za-haz-u-rubliakh>).

«Важливою складовою обговорення було постачання газу до Туреччини, який постачається в досить великому обсязі – 26 млрд куб. м щорічно. У процесі переговорів президенти домовилися про те, що ми починаємо частково оплату в рублях», – заявив Новак за підсумками зустрічі президентів у Сочі. Він також зазначив, що РФ і Туреччина говорять про поступовий перехід на розрахунки в національних валютах.

За словами російського урядовця, Путін і Р. Ердоган обговорили також фінансово-банківський сектор економіки й «досягли великих угод». «Сьогодні ми, по суті, виконували поставлене президентами завдання щодо виходу на торговельний оборот у 100 млрд дол. та зі спрощення тих процедур, які дають змогу нашому бізнесу спілкуватися», – заявив Новак.

За підсумками зустрічі президент Туреччини заявив, що розробив із президентом Росії нову «дорожню карту» для зміцнення двосторонніх відносин, маючи на увазі, що тепер п'ять турецьких банків використовуватимуть російську платіжну систему «Мир». За словами Р. Т. Ердогана, такий крок спростить перебування в країні російських туристів, які зможуть скористатися своїми платіжними картками. «Це, звичайно, дуже комфортний процес для туристів, які приїжджають з Росії. З їхньою допомогою вони можуть робити покупки та оплачувати проживання в готелі», – зазначив Р. Т. Ердоган у коментарі турецькому агентству «Anadolu» (URL: <https://kanaldom.tv/uk/rf-shukaye-i-znahodyt-sposoby-obhodu-zahidnyh-sankcij-yak-cze-praczyuye>).

Російський економічний оглядач С. Новопрудський в інтерв'ю російській службі «Голосу Америки» висловив думку про те, що рішення Р. Т. Ердогана не розривати економічних зв'язків з Росією дасть шанс Туреччині втриматися на плаву, коли річна інфляція в країні досягла 80 %. «За фактом, оплата газу в рублях – це все одно оплата в доларах або євро із зарахуванням на спецрахунок у російському “Газпромбанку”. Головне в іншому: Туреччина в будь-якому разі стає одним з головних торгових хабів для обходу Росією санкцій на імпорт різних товарів. Думаю, торгівля між двома країнами зростатиме за наявності суперечностей між ними, що зберігаються. Москва й Анкара, як часто бувало в історії, є одночасно тактичними союзниками і стратегічними суперниками», – зазначив він (URL: <https://kanaldom.tv/uk/rf-shukaye-i-znahodyt-sposoby-obhodu-zahidnyh-sankcij-yak-cze-praczyuye>).

На думку турецького політолога К. Хаса, Р. Т. Ердоган веде свою гру, допомагаючи Путіну. Туреччина так і не приєдналася до санкцій Заходу,

хоча й засудила повномасштабне вторгнення Росії в Україну. «Анкара не тільки не пішла шляхом колективної санкційної політики Заходу, а й демонстративно підтримує відносини з Москвою. Але в нинішній ситуації і Москва не може розраховувати лише на себе і якоюсь мірою вона змушена вдаватися до послуг Анкари», – зазначив турецький політолог.

За його словами, переговори, що відбулися в Сочі, можна вважати істотними і в турецько-російських відносинах, і в контексті регіональних вимірів, і побічно у відносинах Москви та Заходу в цілому. Політолог вважає, що Захід загалом прагне не втратити «канал зв'язку» з Росією через Туреччину, незважаючи на те, що явно цього не візуалізує» (URL: <https://i-ua.tv/news/55830-putin-ta-erdohan-pro-shcho-buly-zakulisni-perehovory>).

Одним із центральних питань у російсько-турецьких відносинах залишається Сирія у світлі можливого початку там нової військової операції Анкари, констатував К. Хас. «Зважаючи на те що Росія контролює повітряний простір на півночі Сирії і є одним із визначальних там гравців, Ердогану доводиться запитувати зелене світло в Москви, – пояснив він. – Очевидно, що і з цього питання йде і найближчим часом продовжиться істотний торг».

Іншим важливим аспектом переговорів стали торговельно-економічні зв'язки Туреччини та РФ, а також Росії із Заходом через Туреччину, наголосив політолог. На його думку, розпочався серйозний процес переформування взаємозалежних ринків, важливими стали питання паралельного імпорту. «У нинішній ситуації Москва не може розраховувати лише на себе і певною мірою вона змушена вдаватися до послуг Анкари, – уточнив він. – Цікаво, що на початку сочинської зустрічі Путін говорив про підписання після саміту меморандуму щодо розвитку торговельно-економічних відносин між Туреччиною та Росією. Проте за підсумками переговорів цього не сталося. Сторони обійшлися спільною заявою без конкретики. Це зайвий раз говорить про те, що за лаштунками йде великий торг, і обидві сторони мають певний простір для маневру».

К. Хас також зазначив, що в Сочі порушувалися питання й щодо атомної електростанції «Аккую». Як йому видається, Росія має намір розділити фінансові витрати з турецькою стороною, проте розбіжності тут поки що не були подолані. «Крім того, у нинішньому контексті важливо відзначити наполегливе бажання Москви отримувати оплату за газ у рублях та від Анкари хоча б частково. Незважаючи на те що Туреччина не входить до списку “недружніх країн”, до яких застосовуються подібні вимоги, Росія все ж таки прагне наполягти на цьому. Подивимося, що із цього вийде практично», – резюмував експерт.

Через мізерність доступної інформації оцінити підсумки цієї зустрічі досить складно, у свою чергу вважає економічний оглядач С. Новопрудський. На його думку, жодних ширококомовних заяв сторони не зробили навмисно. «Це дає змогу припустити, що переговори з багатьох гострих проблем пройшли зовсім негладко, – розмірковує він. – Зокрема, це

стосується насамперед війни в Україні та конфлікту між Азербайджаном і Вірменією, а також потенційного продажу Росії турецьких безпілотників чи долі мирних російсько-українських переговорів, посередником яких прагнула виступити Анкара. Зрозуміло тільки, що зернову угоду Москва поки що зривати не має наміру через те, що вона їй вигідна. І це логічно. Завдяки угоді з Росією, по суті, зняли частину санкцій».

Президент Туреччини веде свою гру, але де-факто, безумовно, він допомагає Путіну (хоча б в очах внутрішньої аудиторії) створити відчуття, що ізоляція РФ не така сильна й монолітна, як хотілося б Заходу, упевнений С. Новопродський. При цьому Р. Т. Ердоган ще й зберігає можливість в останній момент заблокувати прийом до НАТО Швеції та Фінляндії під час ратифікації заявки турецьким парламентом, наголосив експерт.

Експерт з міжнародної політики Українського інституту майбутнього І. Куса вважає, що саміт Р. Т. Ердогана і Путіна – перший крок до нового ситуативного партнерства для мінімізації тиску Заходу на РФ та посилення регіональної ролі Туреччини (URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/ilyakusa/samit-erdogana-ta-putina-pershij-krok-do-novogo-situativnogo-partnerstva-dlja-minimizatsiji-tisku-zahodu-na-rf-ta-posilennja-regionalnoji-rolj-turechchini-1620594.html>).

За його словами, загальна рамка турецько-російських переговорів – пошук взаємовигідного формату взаємодії між Анкарою та Москвою з урахуванням нових обставин: війни в Україні, західної ізоляції РФ, розриву звичних ланцюжків постачання, переділу енергетичного ринку, загострення міжнародного суперництва. Тобто Росія прагне, аби Туреччина стала для неї одним з перевалкових хабів, транспортно-логістичним вузлом, який дасть змогу обходити західні санкції й торговельно-технологічну блокаду завдяки переорієнтації на південні та східні ринки. Інакше кажучи, компенсувати стагнацію відносин із Заходом. В обмін на це Туреччина хоче від РФ поступок у регіональних питаннях: подальшого цементування своєї позиції як головного посередника в російсько-українських переговорах, збереження провідних позицій на Південному Кавказі та в Сирії / Лівії, інвестицій у свою економіку, яка слабшає, підтримки своїх регіональних ініціатив і боротьби з курдськими сепаратистами. Саме в цій логіці відбулася зустріч Р. Т. Ердогана та Путіна в Сочі.

Судячи із заяв сторін, Анкара не проти стати для Москви містком, що прориває блокаду та ізоляцію, а також розширювати партнерство з РФ, особливо якщо відносини із Заходом стагнуватимуть, як це видно на прикладі зафіксованого передавання Туреччині американських літаків F-16 або невиконання Швецією і Фінляндією обіцянок, даних Р. Т. Ердогану для розблокування вступу до НАТО.

Зі свого боку, РФ пообіцяла таки допомогти Туреччині закрити питання сирійських курдів і дати їм провести операцію на півночі Сирії, а також побудувати АЕС «Аккую» до 2023 р., щоб Р. Т. Ердоган міг щось показати електорату перед виборами. Власне, Р. Т. Ердоган сам уперше

визнав, що його розвідка почала налагоджувати контакти з офіційним Дамаском, що може свідчити про те, що Туреччина та РФ шукають спосіб залагодити свої розбіжності в Сирії, а це відкриє дорогу до ширшої співпраці.

Москва теж, здається, готова миритися з головною посередницькою роллю Туреччини щодо ситуації в Україні, аби це допомогло звести до мінімуму західний тиск і здобути гору в нинішньому марафоні, на який перетворилося протистояння навколо нашої країни.

Тому І. Куса розцінює сочинський саміт Р. Т. Ердогана – Путіна як перший крок до потенційного створення нового ситуативного партнерства двох країн, спрямованого на мінімізацію західного тиску на РФ і посилення регіональної ролі Туреччини зі зростанням напруження між Анкарою та країнами Заходу.

Однозначно говорити, що таке партнерство вже відбулося, рано, вважає експерт. Проте кейс із «зерновим коридором» свідчить, що таке можливо, як і позитивні заяви Р. Т. Ердогана після зустрічі з Путіним у Сочі (URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/ilya-kusa/samit-erdogana-ta-putina-pershij-krok-do-novogo-situativnogo-partnerstva-dlja-minimizatsiji-tisku-zahodu-na-rf-ta-posilennja-regionalnoji-rolji-turechchini-1620594.html>).

Не залишилася непоміченою також заява Р. Т. Ердогана журналістам після переговорів у Сочі про намір на запрошення Путіна взяти участь у зустрічі лідерів Шанхайської організації співпраці (ШОС), яка відбудеться у вересні в Узбекистані. Експерти вважають, що після вдалого посередництва Анкари у розв'язанні проблеми експорту українського зерна, турецький лідер, імовірно, порушить питання про транспортування ЗПП у Європу через Туреччину. Оскільки криза природного газу у Європі наростатиме в міру наближення зими, то ймовірність перетворення Туреччини на «енергетичний коридор», подібний до зернового, зростає (URL: <https://focus.ua/uk/world/524887-turciya-mozhet-predlozhit-energeticheskiy-koridor-dlya-tranzita-gaza-v-es-smi>).

Крім того, участь Р. Т. Ердогана в зустрічі ШОС відкриває можливість для ще однієї очної зустрічі лідерів Туреччини та РФ, котра може стати частиною турецької «човникової дипломатії» стосовно російсько-української війни. Під час переговорів у Сочі президент Туреччини вкотре запропонував російському лідеру зустрітися з Президентом України В. Зеленським. На думку голови Турецької Республіки, кризу можна подолати за столом переговорів. «Я ще раз нагадав Путіну, що ми можемо прийняти його зустріч із ...Зеленським. Ми продовжуватимемо розвивати наш діалог з нашим чорноморським сусідом Росією в усіх сферах, щоб сприяти регіональному та глобальному миру», – додав він.

Однак таке активне спілкування з лідером країни-агресора може негативно вплинути на імідж Туреччини на Заході, актуалізуючи у Європі та США сумніви щодо загальної геополітичної орієнтації цієї держави і її статусу довіреного євроатлантичного партнера. Оглядачі зазначають, що останнім часом посередницька позиція Анкари піддається критиці з боку

західних політиків. За інформацією Financial Times, західні країни, зокрема члени ЄС, стурбовані поглибленням зв'язків Туреччини з Росією та розглядають можливість запровадження каральних заходів на торгівлю з Туреччиною і її фінанси. Зокрема, офіційні представники шести західних країн заявили, що вони стурбовані обіцянкою, даною лідерами Туреччини та Росії, розширити свою співпрацю у сфері торгівлі й енергетики після чотиригодинної зустрічі в Сочі. Захід не виключає жодних негативних дій, якщо Туреччина надто зблизиться з Росією (URL: <http://nova.net.ua/putin-ta-erdohan-domovylys-zmi-povidomliaiut-pro-pidsumky-zustrichi>).

На думку політолога О. Буряченка, Туреччині потрібно віддати належне в підписанні успішних і вигідних для України та світу «зернових угод», але при цьому варто усвідомлювати, що цю дипломатичну перемогу вона тепер також може використовувати вже у своїх інтересах, як мінімум, щодо подальшого недоєднання Туреччини до західних санкцій проти РФ. «Багатовекторна» політика Туреччини, яка, з однієї сторони, підтримує Україну, продаючи їй високотехнологічні безпілотники і вже реалізовує плани з будівництва в Україні свого нового заводу, а з іншої – не готова приєднатися до західних санкцій проти Росії під аргументацією держави-посередника, яка не може ставати на чиюсь сторону для додержання всіх дипломатичних норм держави-посередника, переконаний політолог, може перейти в дуже ризикову гру з надзвичайно високими як ризиками, так і ставками сторін (URL: <https://comments.ua/ua/blog/vizit-v-sochi-ta-rizikova-bagatovektornist-erdogana-ukrainskiy-kontekst-1986.html>).

Якщо Туреччина дійсно спробує допомогти РФ в обході санкцій і це зафіксує захід, то Туреччина сама буде піддана санаційному впливу, про що вже офіційно заявив Брюссель, та ризикує втратити ті «плюси», які вона собі так довго напруцьовувала на «українсько-російському треку». Якщо їй вдасться якось обманути Путіна, не допомагати йому в обході санкцій і при цьому отримати гроші на АЕС, позитивне рішення для себе щодо Сирії та Нагірного Карабаху, це буде одна з надзвичайно ризикових, але успішних геополітичних стратегій сучасності... У будь-якому випадку, це справи Туреччини, але надзвичайно важливо, щоб вона прогнозовано грала за правилами, адже її провал буде одночасно означати й провал безпосередньо Ердогана на виборах і руйнацію всієї геополітичної стратегії Туреччини останніх десятиліть, вважає О. Буряченко (URL: <https://comments.ua/ua/blog/vizit-v-sochi-ta-rizikova-bagatovektornist-erdogana-ukrainskiy-kontekst-1986.html>).

Тим часом посол України в Туреччині В. Боднар, з огляду на тісні контакти російського та турецького керівництва, запевнив, що Туреччина залишається для нас стратегічним партнером. Він підкреслив важливість закриття Туреччиною проток через Босфор і Дарданелли для російських військових кораблів, надання значної гуманітарної допомоги Україні, постачання безпілотників «Байрактар» українській армії, політичну підтримку. Водночас В. Боднар визнав, що в Туреччині є свої інтереси, які в

тому числі пов'язані з РФ. Попри те що діалог з Росією вносить до зовнішньої політики Туреччини очевидну суперечність, він, з іншого боку, сприяє вирішенню певних питань, наприклад зернового, зауважує посол. «Можна сказати, що певним чином Р. Т. Ердоган впливає на Путіна і має важелі впливу для того, щоб не скажу, що змусити, але стимулювати його до виконання певних домовленостей», – зауважив дипломат. Тому, на його думку, Україна не може нехтувати досить великим комплексом взаємодії з Туреччиною через турецько-російські відносини (URL: <https://tsn.ua/politika/druzhba-erdogana-z-putinim-posol-rozpoviv-chi-ye-turechchina-soyuznikom-ukrayini-na-tli-tisnih-kontaktiv-z-rf-2129140.html>).

Також В. Боднар заявив, що компанія-виробник безпілотників «Baykar» зареєструвалася в Україні та придбала земельну ділянку під будівництво заводу для спільного виробництва «Байрактарів» (URL: <https://tsn.ua/exclusive/druzi-putina-na-zahodi-zagovorili-pro-sankciyi-proti-turechchini-za-dopomogu-rosiyi-2129866.html>).

Підсумовуючи домовленості, досягнуті президентами Туреччини та Росії в Сочі, варто зауважити, що основні результати зустрічі стосуються посилення економічної взаємодії РФ і Туреччини, що вчергове підтверджує неготовність Туреччини приєднатися до санкційного тиску на РФ та загострювати конфронтацію з нею. Така позиція обґрунтовується економічними потребами Туреччини та бажанням виступати посередником в українсько-російському переговорному процесі. Туреччина продовжує наполягати на необхідності дипломатичного врегулювання російсько-української війни, розглядаючи так звану «зернову угоду» як основу для подальших переговорів. Прагнення залучити РФ до переговорного процесу та необхідність підтримувати діалог з нею в рамках «човникової дипломатії» є публічним обґрунтуванням відносно м'якої реакції турецької влади на російську воєнну агресію проти України. Утім, незважаючи на публічні заяви щодо дружнього порозуміння між РФ і Туреччиною, відносини між державами перебувають у стані конкуренції за вплив у регіоні. За таких умов інтенсифікація турецько-російського партнерства у сфері оборонної промисловості є малоімовірною.

Ю. Якименко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Перспективи проведення псевдореферендумів на окупованих територіях України в оцінках політиків та експертів

Намагаючись приєднати до складу РФ тимчасово окуповані території на сході та Півдні України, російське керівництво готується до проведення «референдумів» на Донбасі, у Запорізькій і Херсонській областях.

Президент України В. Зеленський стосовно цих планів заявив, що у випадку проведення на окупованих територіях «референдумів» російське керівництво закряє для себе будь-яку можливість переговорів з Україною.

Про те, що світ не визнає організованих Росією псевдореферендумів в Україні, повідомили також в Організації Об'єднаних Націй і Європейському Союзі.

Нагадаємо, на початку серпня в Мелітополі призначений російською владою керівник окупованої частини Запорізької області Є. Балицький під час форуму так званого «громадського руху» Запорізької області «Ми разом з Росією» підписав розпорядження про проведення «референдуму» щодо «возз'єднання регіону з Росією».

Також про підготовку псевдореферендуму для легітимації приєднання до РФ Херсонській області повідомили у мерії Херсону, зазначивши, що представники РФ з цією метою проводять пошук співробітників, приміщень, та формують групи медійників для висвітлення заходів у ЗМІ.

Раніше про організацію «референдуму» на Донбасі повідомляли представники британської військової розвідки, посилаючись на заяви керівника «ДНР» Д. Пушиліна, згідно з якими дату заходу буде оголошено після «повного звільнення» самопроголошеної республіки. Запланований російським керівництвом сценарій передбачав, що за приєднання регіону до РФ мають проголосувати 70 % мешканців Донбасу. «Цілком імовірно, що Росія знаходиться на просунутій стадії планування проведення референдуму, хоча незрозуміло, чи вже ухвалено остаточне рішення про проведення голосування», – повідомили у військовій розвідці Великобританії (URL: <https://twitter.com/DefenceHQ/status/1559043049812000770>).

За повідомленням заступника голови Бердянської районної ради В. Дудукалова, представники РФ на окупованих територіях дійсно намагаються проводити підготовку до «референдумів», але мають сумніви щодо організації голосування в класичному вигляді.

Мер Мелітополя І. Федоров зазначає, що, за його інформацією, російський «референдум» проводитиметься не шляхом голосування на дільницях, а через поквартирний обхід протягом семи днів. Він також додав, що у випадку проведення Росією псевдореферендумів Україна має закликати західних партнерів збільшити обсяги постачання зброї для ЗСУ задля швидшого звільнення окупованих територій.

За оцінкою заступника міністра оборони України Г. Маляр, «окупанти вже не приховують формальність проведення так званого референдуму. Вони зрозуміли, що провести по факту їм нічого не вдасться, і приховати те, що так званий референдум буде формальним. Фактично, це буде театр. Зокрема, оголошено, що в багатьох населених пунктах не будуть розгорнуті виборчі дільниці. Замість голосування на них до помешкань громадян будуть приходити представники місцевих окупаційних адміністрацій разом з російськими військовими, у присутності яких так звані “виборці” будуть вимушені робити нібито вільне волевиявлення» (URL:

<https://www.unn.com.ua/uk/news/1989556-rashisti-zminili-kontseptsiyu-provedennyua-referendumu-na-okupovanikh-teritoriyakh-yak-i-chomu>).

Щодо термінів проведення «референдумів» на окупованій частині території України нагадаємо, що раніше найбільш імовірною датою таких заходів деякі оглядачі називали 11 вересня – дату проведення місцевих і регіональних виборів у РФ. Утім у звіті Інституту вивчення війни (ISW) за 10 серпня зазначається, що росіяни імовірно перенесуть дату проведення «референдумів». Зазначається, що окупаційна влада припинила посилатися на 11 вересня як дату проведення голосування про приєднання окупованих територій до РФ. Експерти ISW зазначають, що російська влада вживає заходів, щоб мати можливість проводити фіктивні референдуми будь-коли (URL: <https://www.understandingwar.org/background/russian-offensive-campaign-assessment-august-10>). Раніше в ISW повідомляли, що росіяни можуть легко маніпулювати «онлайн-голосуванням» у Донецькій області, а в окупованій Запорізькій області заплановані поквартирні опитування місцевого населення.

Як наголошує, коментуючи ситуацію, заступник голови Офісу Президента І. Жовква, раніше з'явилася інформація про нібито проведення «референдумів» 11 вересня, оскільки це збігається з єдиним днем голосування в Росії. Потім лунали повідомлення про те, що, можливо, псевдореферендуми відбуватимуться пізніше. «У будь-якому разі не хотілося б навіть цього аналізувати, бо ми впевнені, що такого референдуму не відбудеться, тому що ці території не будуть під контролем РФ», – заявляє він. На думку І. Жовкви, постійно надсилаючи сигнали про проведення «голосування» російське керівництво демонструє невпевненість у тому, що РФ вдасться зберегти контроль над тимчасово окупованими територіями. «Тому все, що в Кремлі роблять, – транслюють подібну інформацію внутрішній російській аудиторії», – підкреслює заступник голови Офісу Президента (URL: https://lb.ua/world/2022/08/04/525169_igor_zhovkva_sogodni_budyaki.html).

Про те, що 11 вересня вже не розглядається російським керівництвом дата проведення фіктивних референдумів, також заявив нещодавно радник Херсонської обласної військово-цивільної адміністрації С. Хлань.

Коментуючи ймовірність та можливі наслідки проведення «референдумів» на окупованих українських територіях, голова правління Громадської мережі «Опора» О. Айвазовська зазначає, що хоча «жодна країна світу» не визнає їх результатів, оголошення Росією власної «юрисдикції» на цих територіях є небезпечним. «Будь-який контрнаступ, активні бойові дії з метою відвоювання цих територій, відповідно до воєнної доктрини Російської Федерації, будуть сприймати як обов'язкові до застосування, наприклад, ядерної зброї і інших дій, які не можуть бути організовані в межах псевдоспецоперації. Це виправдання будь-яких агресивних дій проти держави України, її громадян, західного світу», – наголошує експерт. Вона вважає також, що Президент В. Зеленський

дотримається своєї заяви про припинення переговорів з Росією, якщо вона проведе псевдореферендуми на окупованих територіях. «Зеленський заявляє, що переговори неможливі після проведення “референдуму”, і це є політична заява глави держави, і ми її маємо оцінювати саме так, що він як глава держави не буде ініціювати і підтримувати перемовини, якщо ці території після “референдуму” будуть анексовані або псевдореферендум буде проводитись на них», – наголошує О. Айвазовська (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiya-referendum-khersonshchyna-melitopol-berdyansk/31980899.html>).

Водночас, як підкреслює політолог І. Преображенський, «наміри Росії не змінилися – і в Кремлі готуються “приєднати” всі захоплені території України». До того ж експерт не виключає, що Росія буде намагатися використовувати анексію окупованих регіонів для «ядерного» шантажу.

«Одна справа – це окуповані території іншої країни, інша справа – Росія заявляє, що це вже її територія. Після цього вже будь-яка спроба змінити статус-кво і пересунути кордон зі сторони України буде викликати погрози зі сторони Кремля використання ядерної зброї. Бо це наша територія, наші громадяни, вони добровільно висловились, ми не можемо їх не підтримати, будь-яка спроба їх звільнити буде означати, що ми використаємо ядерну зброю», – розмірковує він.

На думку політолога, у випадку проведення «референдумів» на окупованих територіях західні країни можуть запровадити додаткові санкції проти Росії, але, наголошує він, шукати ефективні інструменти тиску на Росію з часом стає дедалі складніше. «Останній захід – це відмова повністю від російських енергоносіїв, але це навряд чи буде за ініціативою Європейського союзу. Більш імовірно, що у відповідь на якісь санкції зі сторони ЄС і США Росія остаточно припинить постачання газу до ЄС. Тому, хто проти кого запровадить санкції, тут сказати достатньо складно», – вважає він. «Головне, що розрив між Заходом і Росією серйозно поглиблюється, а нові тенденції до якихось переговорів, обміном затриманих, – все це знову зійде нанівець», – резюмує політолог (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-rosiya-referendum-khersonshchyna-melitopol-berdyansk/31980899.html>).

Коментуючи можливі наслідки «референдумів» на окупованих українських територіях, експерти Інституту вивчення війни наголошують, що анексія ускладнює можливість припинення війни шляхом переговорів на прийнятних для України та країн Заходу умовах, що свідчить про те, що РФ не має намірів закінчувати війну без капітуляції України. До того ж не менш шкідливими для України, ніж проведення «референдумів», в ISW вважають примусову паспортизацію, введення в обіг російського рубля та інші «інтеграційні» заходи, які проводить російське керівництво на окупованих українських територіях. Політичні, військові, економічні та інші наслідки тривалої російської військової окупації територій на півдні та сході України

будуть мати вкрай негативні наслідки з точки зору довгострокової життєздатності української держави, констатують експерти ISW.

О. Ворошилов, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Н. Пелосі до Тайваню в оцінках політиків і експертів

Спікер палати представників США Н. Пелосі 2 серпня таки відвідала Тайвань. За переміщенням її літака спостерігали сотні тисяч людей, адже візит такої високопоставленої постаті на спірну територію міг спровокувати військовий конфлікт США та Китаю – обидві сторони стягнули військові сили до острова.

Епопея навколо її візиту тривала кілька днів поспіль. Світ перебував в очікуванні війни, яка от-от могла вибухнути. І небезпідставно. Китайські погрози лунали досить переконливо, особливо на тлі розгортання всіх видів зброї в найближчій до острова китайській провінції Фуцзянь та активізації повітряно-морських сил КНР, націлених у бік острова.

Н. Пелосі вирушила в поїздку до Азії одразу після того, як у своїй телефонній розмові з Д. Байденом китайський лідер Сі Цзіньпін попередив США, щоб ті «не гралися з вогнем» у питанні Тайваню.

Ця ситуація викрила розбіжності між Білим домом та офісом спікера, яка виявилася наполегливою в бажанні засвідчити підтримку тайванській демократії та важливому партнерові США в Індо-Тихоокеанському регіоні. Для Н. Пелосі ця поїздка стала важливою демонстрацією двопартійної підтримки Тайваню Конгресом США, а також яскравим мазком у власній історії боротьби з автократами, що додало балів Демократичній партії перед проміжними виборами до Конгресу. Н. Пелосі належить до відомих «яструбів» щодо Китаю серед демократів (хоча зазвичай це вважалося прерогативою республіканців): вона підтримувала протести в Гонконгу, зустрічалася з дисидентами та тибетським релігійним лідером Далай-ламою. У далекому 1991 р. розгорнула в Пекіні на площі Тяньаньмень банер на згадку про полеглих у 1989 р. борців за демократію.

Тож адміністрації Д. Байдена довелося переконувати Пекін, що візит високопосадовця такого рівня не є прецедентом і вже мав місце у 1997 р., а Конгрес – незалежна гілка влади і спікер приймає самостійні рішення (URL: <https://zn.ua/ukr/international/vizit-nensi-pelosi-do-tajvanju-chi-bude-velika-vijna.html>).

Вийшовши з літака, політик заявила, що її візит на Тайвань є «свідченням підтримки тайванської демократії з боку США» і не суперечить політиці США щодо Китаю.

МЗС Китаю одразу висловило рішучий протест у зв'язку з візитом Н. Пелосі та закликала США не розігрувати тайванську карту для контролю над Китаєм. Трохи пізніше Міноборони Китаю оголосило, що проведе

«цільові військові заходи» біля берегів Тайваню як відповідь; армію КНР перевели в стан підвищеної боєздатності.

Китайський уряд ще в липні попередив Білий дім про наслідки візиту Н. Пелосі на острів, натякнувши при цьому на можливу військову відповідь. Напередодні прильоту американського літака Китай демонстративно посилив військову активність, розпочавши навчання в найближчій до Тайваню китайській провінції Фуцзянь. Також навчання розпочалися в Південно-Китайському морі, китайські військові кораблі наблизилися до лінії поділу в Тайванській протоці. Серед них – два авіаносці. Китай також стягнув до Тайваню балістичні ракети.

Протилежна сторона також грала м'язами: літаки ВПС Тайваню перевели на повну боєготовність, а американці, у свою чергу, стягнули до острова свої військові кораблі, включаючи авіаносну ударну групу «Рональда Рейгана». Крім того, за кілька годин до прильоту Н. Пелосі з американської бази на японській Окінаві вилетіли вісім винищувачів F15 та п'ять літаків-заправників ВПС США.

У ЗМІ обговорювали, чи може Китай збити борт з американським політиком чи завадити приземленню літака. Однак справа до прямого зіткнення не дійшла (URL: <https://secretmag.ru/news/propelosili.htm>).

Н. Пелосі – один з лідерів американської Демократичної партії. Їй 82 роки. У 2007 р. стала першою жінкою, яка обійняла посаду спікера палати представників. Пробула на ній до 2011 р., а потім знову зайняла це крісло у 2019 р. По суті, це третя особа в державі після президента та віце-президента.

Візит спікера нижньої палати Конгресу США до Тайваню став першим для американського політика такого рангу за останні 25 років.

КНР вважає, що візит такої високопоставленої фігури зі США може підірвати суверенітет країни над Тайванем, оскільки влада вважає острів своєю територією. Тайвань наполягає на власній незалежності.

Витоки конфлікту лежать у 1949 р. Після поразки в громадянській війні з материкового Китаю на острів втекли залишки колишнього уряду. З того часу там своя Конституція, вибори, уряд та армія – влада КНР не контролює цю територію.

США в цьому конфлікті виступають на боці Тайваню, обіцяючи захистити острів у разі вторгнення. Але при цьому офіційно дотримуються політики «одного Китаю» – вони не визнають незалежність Тайваню і не мають з ним дипломатичних відносин.

ЗМІ зазначають, що Росії це загострення вигідно: США відволікаються від конфлікту в Україні, а Китаю стратегічний союз з РФ стає потрібнішим, ніж раніше.

Водночас візит Н. Пелосі матиме не лише політичні, а й економічні наслідки. Навіть незначна ескалація конфлікту США та Китаю через Тайвань може загрожувати глобальним ланцюжкам постачань, бо буде ударом по світовому судноплавству, пише Bloomberg. Справа в тому, що Тайванська протока – основний маршрут суден з Китаю, Японії, Південної Кореї та

Тайваню на Захід. Через нього на ринки Європи та інших країн постачають товари, вироблені на азійських підприємствах (URL: <https://secretmag.ru/news/propelosili.htm>).

Як зазначає Associated Press, Тайбей влаштував для Н. Пелосі розкішний прийом і вона отримала потужну двопартійну підтримку у Вашингтоні, незважаючи на побоювання адміністрації Д. Байдена.

Однак її поїздка обурила Пекін та ускладнить і так напружені стосунки навіть після її від'їзду. І в міру того, як США продовжують демонструвати підтримку Тайваню, продавати йому зброю та займатися дипломатичним лобюванням, ескалація напруженості підвищила ризики військової конфронтації, навмисної чи ні.

Зазначається, що поїздка може заплутати й так складні відносини Вашингтону з Пекіном через розбіжності з приводу торгівлі, війни в Україні, прав людини та інших питань.

Побоюючись реакції Китаю, адміністрація Д. Байдена всіляко намагалася наголосити Пекіну, що спікер палати представників не є частиною виконавчої влади і її візит не означає змін у політиці «одного Китаю», якої дотримуються США.

Незважаючи на це, китайська влада була обурена. «Те, що зробила Пелосі, – це безперечно не захист і не підтримання демократії, а провокація та порушення суверенітету та територіальної цілісності Китаю», – заявила представник МЗС КНР Х. Чуньїн після відбуття спікера палати представників.

Викликаний у МЗС Китаю, щоб вислухати протест Пекіна, посол США Н. Бернс наполягав, що візит був не більше ніж рутинною. «США не підуть на ескалацію і готові працювати з Китаєм над повним запобіганням ескалації», – зазначив він.

Білий дім також заявив, що візит Н. Пелосі «нічого не змінює» в позиції США щодо Китаю та Тайваню, заявила пресекретар К. Жан-П'єр. За її словами, США чекали на різку реакцію Китаю, хоча вона назвала її необґрунтованою. «Ми стежитимемо за тим, що робитиме Пекін, і реагуватимемо на це», – додала вона.

«Китай вважає, що, якщо вони не вживуть заходів, США і далі “нарізатимуть салями” – робитимуть поступові дії на підтримку незалежності Тайваню», – заявила експерт з Китаю в Азійській програмі Німецького фонду Маршалла Б. Глейзер. За її словами, підтримка Тайваню в США дає Китаю додатковий стимул зайняти жорстку позицію. «Китай дійсно вважає, що він має зробити більше, щоб показати, що це питання, з якого він не може піти на компроміс», – зазначила вона (URL: <https://www.golosameriki.com/a/rise-after-pelosi-visit/6686439.html>).

Загалом зазначається, що візит Н. Пелосі жодним чином не пов'язаний з підтримкою незалежності острова чи спробою змінити статус-кво в Тайванській протоці – тією червоною лінією, яка могла б примусити Китай застосувати військову силу. Однак Пекін не може залишити поза увагою

зростання підтримки, яку надають острову США: зміцнюють його обороноздатність, посилюють офіційні обміни та стимулюють азійських і європейських партнерів до більшої взаємодії з Тайбеєм. Крім того, Д. Байден уже тричі за період свого президентства підтвердив готовність Сполучених Штатів Америки захищати Тайвань у разі китайської агресії, відступивши від багатолітньої політики «стратегічної двозначності». Це вже розцінюється Пекіном як «неправильний сигнал сепаратистським силам острова» в напрямі незалежності. І викликає серйозне занепокоєння.

«Візит Н. Пелосі, завдяки просочуванню інформації про нього в пресу, став надзвичайно публічним, що посилює тиск на уряд КНР та Сі Цзіньпіна особисто, змушуючи відреагувати на приїзд спікера США належним чином. Напередодні історичного переобрання Сі Цзіньпіна не може видаватися слабким в очах ані суспільства, ані партійних еліт. Адже саме в період його політичного керівництва Китай вийшов з багатолітньої тіні й наважився кинути виклик світовому лідерству США.

Пекін наполягав на відкликанні візиту, що підвищило політичний тиск на Д. Байдена напередодні проміжних виборів до палати представників у листопаді та на тлі його наміру балотуватися на другий термін у 2024 р. Адже члени обох партій Конгресу наголосили, що Китай не має права диктувати, куди можуть приїздити офіційні особи США. Ситуація навколо тайванського вояжу Н. Пелосі породила політичну гру з високими ставками, у якій або Пекін, або Вашингтон мали стерпіти публічний ляпас ([URL: https://zn.ua/ukr/international/vizit-nensi-pelosi-do-tajvanju-chi-bude-velika-vijna.html](https://zn.ua/ukr/international/vizit-nensi-pelosi-do-tajvanju-chi-bude-velika-vijna.html)).

Політолог, директор соціологічної служби «Український барометр» В. Небоженко зазначає, що «вся Центральна та Південна Азія, залежна й залякана Китаєм, відчула, що Пекін зараз не готовий кинути виклик Америці, яка не простить Пекіну напад на Тайвань, як не вибачила путінській Росії віроломний напад на Україну. Китаю та Росії доведеться домовлятися зі США».

«Безстрашна лідер Конгресу США Н. Пелосі, незважаючи на істеріку Москви та Пекіну та глибоку образу китайців, успішно приземлилася на Тайвані. Але зараз китайцям не треба ображатися на американців. Потрібно було раніше думати, коли Китай штовхав Путіна на війну з Україною, щоб показати світові слабкість США та розкладання Заходу.

...Китай так і не зміг зупинити демонстративний приїзд Пелосі до Тайваню. Пекін також не наважився завдати адекватного пониження удару по Америці. Усі погрози Китаю залишилися на словах. Зараз навколо Тайваню почне формуватися азійське НАТО або свій «антикитайський Рамштайн» – країни, які наперекір Пекіну, будуть готові надавати допомогу, допомагати США в захисті Тайваню. Вашингтон показав клас гри Пекіну та Москві. Тому США та Китаю доведеться не воювати, а домовлятися за рахунок інтересів та перспектив Росії, що буде вигідно й Україні», –

прогнозує політолог (URL: <https://focus.ua/opinions/524291-kak-putin-podstavil-i-unizil-kitay-i-prichem-zdes-taivan-i-ukraina>).

Водночас після візиту спікера палати представників Конгресу США Н. Пелосі до Тайваню Пекін має виправдання для будь-яких подальших кроків. Про це заявив экс-президент США Д. Трамп на Конференції консервативних політичних дій (CPAC), що відбулася в Техасі. «Вона зіграла їм на руку, тому що тепер вони мають виправдання для того, щоб робити те, що вони роблять», – зазначив він.

Д. Трамп додав, що якби він був президентом, то не допустив би поїздки Н. Пелосі на острів (URL: <https://eadaaily.com/ru/news/2022/08/07/kitay-vyigral-ot-vizita-pelosi-na-tayvan-tramp>).

Експеримент закордонних справ України П. Клімкін вважає, що, організувавши візит спікера палати представників Конгресу США Н. Пелосі на Тайвань, Сполучені Штати Америки вже вдруге «показали зуби» світу. Цей сигнал чітко побачили і в Москві, написав він у твітері. На думку колишнього голови МЗС, напередодні США «показали зуби», коли вбили в Кабулі лідера «Аль-Каїди» А. аль-Завахірі. «США двічі показали зуби: ліквідували лідера “Аль-Каїди” та зробили візит спікера Конгресу США на Тайвань. Ці зуби добре побачили в Кремлі. Сигнал дуже простий: ми нікого не боїмося і знищимо всіх, хто загрожує безпеці США», – заявив П. Клімкін (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/ssha-pokazali-zubi-klimkin-pro-vizit-pelosi-na-tajvan.html>).

Експерт аналітичного центру Українського інституту майбутнього І. Куса вважає, що в Пекіні не забудуть про візит до Тайваню спікера палати представників Конгресу США Н. Пелосі, проте навряд чи Китай розвиватиме цей конфлікт саме силовим шляхом. «Я думаю, що після 7 серпня (саме до цієї дати КНР проводитиме військові навчання біля Тайваню. – Прим. авт.) настане пауза. Навряд чи китайці розвиватимуть цю історію саме силовим шляхом. Але, безумовно, про цей візит у Пекіні не забудуть, оскільки це сталося перед з'їздом верхівки Компартії КНР, на якому мають вирішуватися дуже важливі для Сі Цзіньпіна кадрові призначення і взагалі його політичне майбутнє», – пояснив він.

Експерт нагадав, що восени буде з'їзд партії, на якому Сі Цзіньпін планує переобратися на третій термін, попри традицію, яку він хоче порушити. Для цього, за його словами, лідеру Китаю треба заручитися підтримкою членів партії та політбюро. «І в такому контексті ця історія дуже погано виглядає. Оскільки США своїм візитом показали, що Китай силовим шляхом відреагувати не може, і таким чином кинули тінь на здатність Сі Цзіньпіна діяти рішуче й жорстко», – наголосив І. Куса.

На його думку, саме після осіннього з'їзду Компартії Китаю буде зрозуміло, як розвиватиметься конфлікт. «Якщо позиції Сі Цзіньпіна закріпляться, тоді Китай діятиме рішучіше й може навіть посилити санкції чи частково торгову блокаду. Тобто зараз історія з Тайванем перебуває в стадії ескалації, а не навпаки», – прогнозує експерт (URL:

<https://fakty.com.ua/ua/svit/svitovi-novyny/20220805-vizyt-pelosi-do-tajvanyu-kynuv-tin-na-zdatnist-si-czzinpina-diyaty-rishuche-ekspert>).

Також повідомляється, що після того, як Н. Пелосі відвідала Тайвань і підтвердила відданість Вашингтона захисту демократії на самоврядному острові, Північна Корея виступила з критикою США та підтримкою Китаю – свого головного союзника та найбільшого благодійника.

Північна Корея назвала спікера палати представників США Н. Пелосі «найгіршим руйнівником міжнародного миру та стабільності», звинувативши її в розпалюванні антипівнічнокорейських настроїв і роздратуванні Китаю під час її азійського туру, пише AP (URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/pivnichna-koreja-nazvala-pelosi-rujnivnitseju-mizhnarodnoho-miru.html>).

Загалом, це не перша криза навколо Тайваню. І те, що сторонам на сьогодні вдалося уникнути прямого зіткнення, свідчить про розуміння наслідків, до яких воно призведе, а також неготовність жодної зі сторін до війни. Саме тому лідери США та Китаю прагнуть підтримувати відкриті лінії зв'язку, які й цього разу працювали, аби ескалація не вийшла з-під контролю. Але це не знижує ризику виникнення військового зіткнення в майбутньому. Адже конфронтація між США та Китаєм, зважаючи на нинішній стан їхніх відносин, тільки посилюватиметься. Особливо з огляду на те, що Китай зміцнює свій військовий потенціал і поставив за мету до 100-річчя НОАК – це через п'ять років – зрівняти свої збройні сили з армією США. Паралельно КНР нарощує військові навички своєї армії, яка 40 років не мала військового досвіду (URL: <https://zn.ua/ukr/international/vizit-nensi-pelosi-do-tajvanju-chi-bude-velika-vijna.html>).

Візит Н. Пелосі, який гостротою розвитку подій мав би вказати переможців і переможених, залишив ці місця вакантними. Пекін, що, здавалося б, поступився перед американцями і виявився недостатньо сміливим, аби втілити свої погрози в реальність, насправді знайшов спосіб, як без значних іміджевих втрат вийти із цієї ситуації. Внутрішній аудиторії китайська влада продемонструвала рішучість відстоювати суверенітет і територіальну цілісність (та й армія була наготові), але проявила «стратегічну терпимість» та уникнула військового зіткнення. Для демонстрації світу отримала додаткову порцію аргументів, що США – «провокатори», які підривають регіональну та світову безпеку.

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то цей випадок проілюстрував, що протистояти світовим задиракам можна тільки проявляючи силу та рішучість. І тут одразу виникають дуже пов'язані ситуації – від того, чи зможуть США і їхні європейські союзники поставити на місце Росію, залежить поведінка Китаю в Тайванській протоці та Азії загалом (URL: <https://zn.ua/ukr/international/vizit-nensi-pelosi-do-tajvanju-chi-bude-velika-vijna.html>).

Водночас, як зазначається в редакційній статті Washington Post, «звісно, ми розділяємо тверду підтримку Пелосі демократичного Тайваню, її

осуд китайської комуністичної диктатури... Але ми не можемо зрозуміти, чому вона наполягає на демонстрації своєї підтримки саме в такий спосіб, саме зараз, усупереч застереженням навіть з боку президента і її власної партії, що геополітична ситуація вже й без того нестабільна. Як би 82-річній Пелосі не хотілося поставити жирну крапку у своїй роботі на посаді спікера перед тим, як перемога республіканців у листопаді закінчить її, було нерозумно їхати на Тайвань у часи, коли Сі Цзіньпін намагається організувати собі третій термін на чолі Китаю.

...Головний глобальний пріоритет для США зараз – це війна Росії проти України та потрясіння на світових продовольчих і енергетичних ринках, які її супроводжують. Адміністрація Д. Байдена не може собі дозволити будь-які фактори, які її відволікатимуть, не кажучи вже про повторення кризи в Тайванській протоці 1995–1996 рр., про яку багато американців уже забули» (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/wp-vizit-pelosi-na-tajvan-stvoriv-zajvi-problemi-dlja-bajdena.html>).

О. Аулін, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Карабаський вимір російсько-української війни

Суперечка про належність території Нагірного Карабаху вже багато років є головною причиною військово-політичного конфлікту між Республікою Вірменією та Азербайджанською Республікою. Наслідки напруженості в цьому регіоні негативним чином позначаються на всьому пострадянському просторі та за його межами. Це стосується й України. По-перше, ідеться про намагання Києва будувати прагматичні відносини з обома сторонами, що значно ускладнюється через протистояння між Баку і Єреваном. По-друге, великі зміни відбулися 24 лютого, коли на Україну напала РФ – багаторічний стратегічний партнер Вірменії. Тоді як Азербайджан і його головний союзник Турецька Республіка, незважаючи на задекларований з їхнього боку нейтралітет, надають істотну допомогу Україні у її боротьбі проти РФ. По-третє, у сучасних умовах для української влади вкрай важливим є досвід розв'язання багаторічних «заморожених конфліктів». Особливо тих, коли сторона, проти якої скоєно військовий напад, повертає свої території.

На початку серпня поточного року в Нагорному Карабасі сталося чергове загострення азербайджансько-вірменського конфлікту. Приводом для цього послужила розбіжність у ставленні керівництва АР і РВ щодо термінів виконання угод, підписаних за результатами Другої Карабаської війни у 2020 р. Останніми передбачався відвід вірменських сил з прилеглих до невизнаної Народної Карабаської республіки (НКР) районів Азербайджану, раніше анексованих Вірменією. Баку звинувачує Єреван у навмисному затягуванні виконання цих домовленостей. У відповідь лунають

обвинувачення в нелегітимному вторгненні азербайджанських збройних сил та захопленні ними кількох населених пунктів (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/08/6/7144564>).

Якщо взяти за умовну точку початку активної фази конфлікту навіть 1991 р., коли була відновлена азербайджанська й вірменська незалежність, то протистояння між двома кавказькими республіками з різною інтенсивністю триває вже понад 30 років. За цей період в Азербайджані, Вірменії та НКР з'явилося ціле покоління людей, для яких вороже ставлення одного до одного стало нормою, що звісно сприяє соціальній мобілізації в обох країнах, і водночас вкрай утруднює процес пошуку політичного компромісу. До інших складнощів у вирішенні карабаської проблеми також слід додати зіткнення інтересів потужних регіональних гравців: РФ і Турецької Республіки, які підтримують своїх одновірців і водночас посилюють власний вплив у стратегічно важливому для обох Закавказзі.

Стратегічне значення Нагорного Карабаху складається з багатьох аспектів. Насамперед, це один із регіонів світу, демографічна та релігійно-політична ситуація в якому сприяє виникненню конфліктів між мусульманами та християнами. І амбіційний політичний гравець – сучасна Туреччина, захищаючи місцевих мусульман, котрих турецькі експерти на кшталт М. Гюлера називають «азербайджанськими тюрками» (URL: <https://setav.org/assets/uploads/2020/07/P292.pdf>), має можливість періодично підтримувати свій імідж головного захисника мусульман, що дуже важливо в контексті претензій Анкари на роль лідера в ісламському світі.

Також це відповідає помірковано-ісламістській ідеології правлячої Партії справедливості та розвитку, чия зовнішня політика відчуває значного тиску з боку ідеології неоосманізму (відродження впливу Анкари на постоттоманському просторі). З військової точки зору, така діяльність створює умови й для проєкції турецької військової могутності в регіоні. Окрім релігійного й військового присутній і економічний чинник: ці території багаті підземними та наземними природними ресурсами. Ідеться про родовища корисних копалин, таких як залізна руда, кольорові метали, золото, ртуть, хроміт, перліт, вапно, мармур, агати тощо. Регіон має великий курортно-рекреаційний потенціал, багаті сільськогосподарські та лісові угіддя. Одним із наслідків цього є вже досить тривала історія конфлікту.

Звичайно офіційні представники політикуму та експертного середовища Вірменії пов'язують свої права на територію теперішнього Нагорного Карабаху з майже безперервною вірменською державною юрисдикцією, починаючи з часів стародавнього протовірменського, на їх погляд, царства Урарту (IX–VI ст. до н. е.), а також переважаючою кількістю вірменського населення в регіоні у 1980-х і наступних роках (URL: <https://www.mfa.am/ru/nagorno-karabakh-issue>). У свою чергу опоненти з іншого боку, зокрема турецькі, підвищену увагу приділяють історичному періоду XVIII–XIX ст., пов'язуючи виникнення карабаської проблеми з проникненням Російської імперії на Кавказ і поступовим нарощуванням її

військово-політичної присутності в регіоні. Історичний перелом позначився на початку XIX ст., коли розпочалися кардинальні політичні зміни на Кавказі в російських інтересах. Одним із дієвих інструментів окупаційної влади стала політика залякування, щоб ліквідувати в регіоні вплив Ірану та Османської імперії. Після того, як Російська імперія повністю захопила Північний Азербайджан, почалася кардинальна реорганізація структури населення (URL: <https://www.defensehere.com/tr/azerbaycan-ermeni-stan-catismasin-in-tarihi-arka-plani-daglik-karabag>).

Була створена нова система, в межах якої «турків регіону» (азербайджанців) виселяли до інших підконтрольних Росії територій. Паралельно з цим відбувалося переселення в Нагорний Карабах вірмен з російських губерній, а також Ірану й Туреччини. У такий спосіб, на погляд Х. Чарпаза, шляхом забезпечення християнської більшості в цьому критично важливому для Російської імперії регіоні створювалася буферна територія за релігійно-етнічною ознакою. Після 1823 р. нова окупаційна влада активізувала проведення політики регулювання етнічного складу населення Нагорного Карабаху. На той час у регіоні нараховувалося 78,3 % азербайджанського та 21 % вірменського населення. У результаті створення нового керованого демографічного порядку, за переписом 1832 р. вірменське населення в регіоні становило близько 32 %, а вже у 1880 р. цей показник зріс до 53 % і місцеві вірмени перевищили за кількістю «азербайджанських турків». Такі події не могли не викликати негативної реакції з боку мусульман. 1905 р. увійшов в історію Нагорного Карабаху як період кривавих конфліктів через зіткнення, що спалахнули після вбивства азербайджанця вірменськими націоналістами – дашнаками. Короткий термін незалежності Вірменії та Азербайджану у 1918–1920 рр. запам'ятався жахливими подіями, в результаті яких загинула майже п'ята частина карабаського населення (URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/738822>).

Як зазначає Ч. Сьокер із Сельджукського університету, з моменту приєднання Й. Сталіним у 1923 р. Нагорного Карабаху до радянського Азербайджану й до останнього періоду існування СРСР масштабних конфліктів не було, хоча етнічна напруга в Карабахському регіоні тривала. Так, у книзі Е. Ахундової «Гейдар Алієв. Особистість та епоха» є спогади майбутнього президента Азербайджану про те, як в середині 1970-х рр. від республіканського КДБ він входив до складу слідчої групи, що розслідувала міжетнічний інцидент в Нагорному Карабасі. Тоді у вбивстві вірменського підлітка звинуватили трьох азербайджанців. Коли двом із них місцевий суд виніс приговор з різними видами покарання, а одного відпустив за недоведеністю участі в злочині, розлючений натовп вчинив самосуд. Двох підозрюваних було вбито в залі, де відбувалося судове засідання, ще одного спалено живцем в міліцейській автівці. Водночас отримали пошкодження правоохоронці та місцеві жителі. Події мали наслідком створення такої атмосфери, що представникам республіканської слідчої групи на час їх

відрядження було рекомендовано знаходитися в столиці тодішньої Нагірно-Карабахської автономної області (НКО) місті Степанакерті тільки у світлий час доби, а ночувати в одному із сіл з переважно азербайджанським населенням (URL: <http://web2.anl.az:81/read/page.php?bibid=40323&pno=1&lang=ru>).

Нова політика радянської влади часів правління М. Горбачова відрізнялася більшою ніж раніше гнучкістю в міжнаціональних питаннях. Водночас епоха «гласності та перебудови» створила сприятливу атмосферу для багатьох етнічних елементів регіону в контексті поширення націоналізму та сепаратизму. В 1988 р. коли вірменське населення в Нагорному Карабасі майже досягало вісімдесяти відсоткової позначки, керівництво НКО вирішило приєднатися до Вірменії. Як одна з головних причин називалася «азербайджанізація» регіону, коли штучно створювалися умови для зміни етнічного складу місцевого населення не на користь вірмен. Це викликало бурхливу реакцію як у Єревані, так і в Баку. Почалися апеляції до союзного центру. В результаті, після декількох міжнаціональних зіткнень із застосуванням зброї, серед яких найпотужнішим було сумгаїтське з десятками вбитих і сотнями поранених, у січні 1989 р. було ухвалено рішення ввести в Нагірному Карабасі пряме керування з Москви. Задля цього був утворений Комітет особливого керування НКО під головуванням завідувача відділом ЦК КПРС А. Вольського. Були припинені повноваження обласних партійних і державних органів, обмежені конституційні права громадян. Комітет був покликаний запобігти подальшому загостренню ситуації і сприяти її стабілізації. Область залишалася автономною в складі Азербайджану, органами масової інформації керували люди, призначені комітетом, а виконавчий процес забезпечувався Радою Міністрів СРСР. Проте такі заходи не змогли поліпшити ситуацію в регіоні (URL: <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/270927>).

Після розпаду СРСР карабахські вірмени в односторонньому порядку проголосили незалежність, провівши відповідний референдум 28 грудня 1991 р. За проголошенням незалежності спостерігалось швидке зростання напруги у відносинах між місцевими азербайджанцями та вірменами, спалахнули зіткнення та почалися масові вбивства. У цей час Азербайджан заявив, що не визнає рішення про незалежність і скасував автономію Нагірного Карабаху. У відповідь Вірменія оголосила, що вирішила анексувати Карабах, а міжобщинні конфлікти 1988–1991 рр. переросли у міждержавну війну 1992–1994 рр. Не дивлячись на перемогу Вірменії в тій війні, наслідком чого стало захоплення багатьох азербайджанських земель навіть за межами НКО, міжнародного визнання такі дії не отримали. Після падіння радянської влади Нагірний Карабах був визнаний Організацією Об'єднаних Націй територією, що належить Азербайджанській Республіці. Хоча місцева влада декларувала власну незалежність, жодна держава, включаючи Вірменію, не визнала легітимним це утворення. Через політику репресій на етнічному підґрунті більше одного мільйона азербайджанців

були змушені емігрувати з регіону, тисячі людей втратили життя (URL: <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/2699-published.pdf>).

У 1991 р. НАТО почало проводити політику, орієнтовану на поширення власного впливу на пострадянському просторі. Йдеться про створення Альянсом Ради північноатлантичного співробітництва (НАІС), до складу якої увійшли Азербайджан і Вірменія (1992 р.), трансформації НАІС в Раду Євроатлантичного партнерства (1997 р.), а також про програму «Партнерство заради миру» (1994 р.). Все це сприймалося РФ як загроза власній національній безпеці. Поряд з цим стратегія ЄС зі зняття напруги у регіоні в рамках Європейської політики сусідства розглядалася Москвою як така, що спрямована проти російських інтересів. Така політика Кремля щодо участі інших гравців у розв'язанні карабаської проблеми стала однією з визначальних причин продовження конфлікту в Нагорному Карабасі (URL: https://www.academia.edu/24175910/AZERBAIJAN_CUMHUR%20CUMHUR%20YET%20%20N%20%20SAVUNMA_YAPISI_VE_G%20%20CVENL%20%20K_POL%20%20T%20%20KASI_DEFENCE_STRUCTURE_AND_SECURITY_POLICY_OF_THE_REPUBLIC_AZERBAIJAN).

На погляд експерта з міжнародних відносин М. Гюлера, викликає великі сумніви перспектива встановлення тривалого миру в регіоні без відновлення у повному обсязі азербайджанської юрисдикції в Нагорному Карабасі. Більше того, без вирішення карабаського питання не можлива повна нормалізація у відносинах між Туреччиною та Вірменією. Водночас експерт зазначає, що навпаки інтересам Москви в регіоні відповідає навіть не затягування конфлікту а його періодичне загострення. Ситуація штучно створеної нестабільності забезпечує Росії військові, комерційні й політичні переваги, а також заважає західним країнам та інституціям проявляти активність і позитивно впливати на розвиток військово-політичної ситуації в регіоні. В такий спосіб Кремль не лише намагається підтримувати статус великої держави, а й максимізує свої інтереси. Виходячи з цього, М. Гюлер робить висновок відносно відсутності сьогодні необхідних умов, за яких Вірменія може добровільно піти на політичне вирішення карабаської проблеми: «Міжнародне співтовариство та організації не приділяють належного часу цій проблемі, ігнорують її та не застосовують необхідних санкцій. Оскільки не існує інструментів стримування незаконних кроків Вірменії, останній важко відмовитися від фактичної окупації та досягти політичного рішення. Тому Єреван прагне захистити свої здобутки, не наближаючись до політичного вирішення, і консолідувати свою присутність у регіоні» (URL: <https://setav.org/assets/uploads/2020/07/P292.pdf>).

Отже, на погляд азербайджанських і турецьких експертів, наріжним каменем виникнення й штучного продовження нагірно-карабаського конфлікту, є політика спочатку Російської імперії, потім Радянського Союзу і теперішньої РФ, спрямована на військово-політичне та економічне домінування у стратегічно важливому регіоні, яким є Кавказ. Головна мета

Кремля – підтримування існування в сучасних умовах буферної території, створеної раніше за релігійно-етнічною ознакою. Крім того, російський інтерес у максимальній пролонгації конфліктної ситуації в регіоні має й виражене економічне підґрунтя. Зокрема, майже всі ці десятиліття військово-промисловий комплекс РФ мав багатомільйонні прибутки від продажу зброї обом сторонам конфлікту (хоча в останні роки Азербайджан переорієнтовується на Туреччину у цьому питанні). З вірменської точки зору, історичний і демографічний чинники дають право їх одноплемінникам у Нагорному Карабасі вимагати для себе незалежності. Водночас, офіційний Баку та союзна йому Туреччина вважають за необхідну умову для встановлення тривалого миру в регіоні повернення всіх захоплених Вірменією територій до складу Азербайджану.

Події, що відбуваються в Нагорному Карабасі протягом останнього десятиріччя, й особливо Друга Карабаська війна свідчать про те, що Вірменія, яка відчуває значного впливу з боку РФ, не в змозі ініціювати мирне розв'язання проблеми спірних територій. Мінський переговорний майданчик, також як і в українському випадку, в наслідок деструктивної позиції Кремля, виявився не придатним для вирішення карабаського питання. Найбільш реальний на сьогодні алгоритм врегулювання конфлікту має такий вигляд: Азербайджан, який після невдалої для нього Першої Карабаської війни, сконцентрував зусилля на переозброєнні й вишкілі за допомогою турецьких радників своїх збройних сил, наносить чергову військову поразку Вірменії, щоб примусити Єреван до початку переговорного процесу. За допомогою посередників (РФ і Туреччина) сторони конфлікту досягають компромісу щодо чергового повернення Азербайджану частини тимчасово окупованих Вірменією територій. Зі свого боку Єреван максимально затягує виконання таких домовленостей, можливо під тиском з боку Москви, а Баку знов використовує силовий інструментарій для продовження політичного процесу в напрямі, який вже був обговорений раніше. Тобто, в умовах російської агресії, в яких Україна опинилася станом на серпень 2022 р., політичний діалог з РФ без досягнення військової переваги

Поряд з цим, політика Туреччини щодо мирного врегулювання російсько-українського протистояння залишиться кардинально іншою у порівнянні з азербайджансько-вірменським конфліктом. З одного боку важливим для Анкари чинником для участі в такому процесі є наявність у країні, що зазнала агресії, мусульманського населення (в українському варіанті – кримських татар). З іншого – сама Москва, як і Анкара де-юре не бере участі в карабаському конфлікті. Тому Туреччина не побоюється відкритого зіткнення, яке може перерости у бойові дії між нею та РФ. Тоді як в Україні йде війна саме з російськими збройними силами. Тому офіційному Києву сьогодні не слід розраховувати на відкриту силову допомогу з боку Анкари. Водночас слід мати на увазі, що в разі жорсткої військової поразки РФ Туреччина може перейти до більш активних дій на боці України (проте

слід пам'ятати, що така активність буде спрямована насамперед на захист турецьких інтересів).

Економічний ракурс

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Жнива і перспективи експорту збіжжя в умовах сьогодення

Попри війну та пов'язані з нею труднощі, жнива в Україні тривають. В умовах воєнної агресії Росії українські аграрії продовжують активно працювати для забезпечення продовольчої безпеки нашої держави.

Як повідомили в Міністерстві аграрної політики України, аграрії зібрали 20,8 млн т зерна нового врожаю. «Збирання зернових та зернобобових культур проведено на площі 5,5 млн га (49 %) при врожайності 38,1 ц/га, намолочено 20,8 млн т зерна», – ідеться в повідомленні.

Так, Миколаївська та Закарпатська області повністю завершили збирання культур ранньої групи. Ріпаку та гороху обмолочено вже 95 %, пшениці – 82 %, ячменю – 89 %.

Сільгосптоваровиробники Одещини та Дніпропетровщини намолотили понад 2 млн т зерна кожна, ще п'ять областей перетнули мільйонний показник збору зернових.

Результати по Україні, за даними Мінагрополітики, такі:

- пшениці обмолочено 3,8 млн га, при врожайності 40,1 ц/га намолочено 15,4 млн т;

- ячменю обмолочено 1,4 млн га, при врожайності 34,4 ц/га намолочено 4,9 млн т;

- гороху обмолочено 106 тис. га, при врожайності 22,4 ц/га намолочено 239 тис. т.

Крім того, збирання озимого ріпаку проведено на площі 1 млн 42 тис. га, намолочено 2,9 млн т насіння при врожайності 27,9 ц/га.

Найвища урожайність зернових і зернобобових культур в аграріїв Хмельниччини – 62,0 ц/га (URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1989710-zhniva-2022-zibrali-vzhe-20-8-mln-tonn-zerna>. 2022. 12.08).

При цьому, зважаючи на нинішню ситуацію, особливу увагу привертає до себе тема експорту зернових. Україна та Росія підписали зернові домовленості (URL: https://lb.ua/world/2022/07/22/523941_ukraina_pidpisala_z_turechchinoyu_i.html. 2022. 22.07). Ці документи погодили та підписали окремо українські, окремо російські делегати з Генсеком ООН і турецьким керівництвом. Якщо Росія не порушить домовленості, у чому є сумніви в багатьох аналітиків, Україна зможе відправити свою продукцію (зерно, олію та добрива) з трьох одеських портів – «Чорноморськ», «Південний» та «Одеса». При цьому

відбуватиметься постійний моніторинговий контроль зі Стамбула для того, щоб до українських портів могли заходити виключно іноземні торговельні кораблі.

Механізм такий: зерно вирушатиме з трьох портів у конвоях у супроводі українських кораблів, відповідно, буде створено безпечну зону, отже, ворожі судна, безпілотники чи літаки не зможуть підходити до торгових кораблів. Інспекційні спільні групи в територіальних водах Туреччини перевірятимуть кораблі, які прибувають до українських портів, щоб переконатися, що ті не перевозять зброю та інші несанкціоновані вантажі. Моніторинг проводитимуть представники ООН спільно з групами України, Туреччини та Росії зі Стамбула на базі координаційного центру. Сама ініціатива, що, важливо, діятиме лише 120 днів з можливістю пролонгації (URL:

https://lb.ua/world/2022/07/22/524010_shcho_otrimala_ukraina_shcho-rosiya_vid.html. 2022. 22.07). Це означає, що цей механізм може стати лише мінімальною паузою, а не реальним розв'язанням проблеми. Крім того, як вказують експерти, РФ може відійти від реалізації домовленостей у будь-який вигідний для неї момент.

Так, аналітик Центру досліджень продовольства та землекористування Київської школи економіки П. Мартишев у своєму коментарі зауважив, що після відновлення експорту зерна з України ціни на нього не надто знижуються, бо ринок не довіряє Російській Федерації: «...Поки що інтенсивність нових контрактів на новий урожай не така висока. Це означає, що наші імпортери, які зазвичай закупають у нас зерно, все одно чекають на якісь провокації з російського боку» (URL: <https://kanal-dom.tv/uk/rynok-ne-doviryaye-rosiyanam-mozhlyvi-ryzyku-u-razi-porushennya-kremlem-zernovoyi-ugody-nazvav-analityk>. 2022. 12.08).

Що стосується можливих ризиків у разі порушення Кремлем зернової угоди, то, за словами деяких експертів, поки що незрозуміло, що вигідніше для РФ: порушити домовленості або не порушувати їх. «...Туреччина веде дуже змішану політику: з одного боку, підтримує Україну і співпрацює з Євросоюзом, а з іншого – заграє з Російською Федерацією. У принципі, це свідчить про те, що для росіян може бути економічно доцільно не порушувати зернову угоду», – підкреслив П. Мартишев (URL: <https://kanal-dom.tv/uk/rynok-ne-doviryaye-rosiyanam-mozhlyvi-ryzyku-u-razi-porushennya-kremlem-zernovoyi-ugody-nazvav-analityk>. 2022. 12.08).

У свою чергу голова агрохолдингу МХП Д. Річ наголосив: «Вистачить, щоб лише одна ракета пролетіла над регіоном і вдарила по чомусь, щоб усе зупинилося. Є світло в кінці тунелю у зв'язку з розблокованими портами. Але цей тунель може швидко закритися. Досить одного акту, і все зникне. Ризик високий» (URL: <https://www.forbes.com/sites/chloesorvino/2022/08/10/grain-is-starting-to-ship-from-ukrainian-ports-but-it-might-be-too-late-for-starving-millions/?sh=3e08b25f7cca>. 2022. 10.08).

Занепокоєність можливістю вивезти зерно безпечно висловила її головний радник з міжнародної політики в організації «Bread for the World А. Афолаян» (URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/forbes-zerno-z-ukrajini-znovu-eksportujetsja-ale-vzhe-nadto-pizno.html>. 2022. 12.08). За її словами, велика проблема полягає в тому, щоб кораблі не атакували, коли вони виходитимуть з порту Одеси. При цьому, за прогнозом щотижневого огляду ринку Xclusiv Shipbrokers, тарифи на чорноморських маршрутах, імовірно, підвищуватимуться – в основному через збереження військових ризиків і зростання вартості страхової гарантії безпеки суден. Проте аналітики переконані, що локальне зростання ставок не вплине на світові ціни на балкерні перевезення. «Морська торгівля зерном становить близько 4 % від загального обсягу морських перевезень, експорт українського зерна морем становить близько 10 % від загального морського експорту зерна у 2021 р.», – наголошується в огляді. Так, роблять висновок аналітики, навіть якщо обсяг українського експорту зерна буде на рівні 2021 р., це становить лише 0,4 % від загального обсягу морської торгівлі. Утім, фактичний експорт досягне лише 70–80 % від рівня 2021 р., вважають брокери, що становитиме менше 0,3 % загального обсягу морської торгівлі (URL: <https://landlord.ua/news/frakht-suden-u-chornomu-mori-prodovzhyt-dorozhchaty-pislia-rozblokuvannia-ukrainskykh-portiv-analotyky>. 2022. 07.08).

Привертає увагу й те, що експерти, коментуючи ситуацію з експортом зернових, крім ризиків у разі порушення Кремлем зернової угоди, вказують і на таке: українські вантажі півроку простояли в порту Одеси на покинутих судах і могли частково зіпсуватися, що також може певним чином вплинути на експорт. Так, покупець у Лівані відмовився від поставки української кукурудзи, яку завантажили на перший корабель, що вийшов з українського чорноморського порту після початку повномасштабної війни. За інформацією вантажовідправника українського зерна на борту судна «Razoni», покупець у Лівані відмовився прийняти вантаж через затримку термінів доставки понад п'ять місяців (URL: https://varta1.com.ua/news/v-livani-ne-priynjali-pershe-sudno-z-ukrayinskim-zernom_351337.html. 2022. 08.08).

У експертних колах також вказують на таке: Росія зайнялася крадіжкою українського зерна нового врожаю. За даними компанії «HarvEast», окупанти вкralи до 200 тис. т урожаю з її ферм у східних окупованих районах.

На думку аналітиків Київської школи економіки, аномально високі обсяги постачання продовольства з окупованого Росією півострова Крим свідчать, що звідти вивозиться захоплене українське зерно. За словами Д. Скорнякова, земля HarvEast знаходиться досить близько до Росії, тому її зерно, скоріше, доставлятиметься туди вантажівками (URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/okupanti-vkrali-v-ahrarijiv-donechchini-200-tisjach-tonn-zerna-novoho-vrozhajju.html>. 2022. 12.08).

Посол України в Лівані І. Осташ також повідомив, що Росія використовує 87 суден для перевезення вкраденого українського зерна через країни Близького Сходу. «Працює злочинна система, яка постійно перевозить крадене зерно з України. Це може бути через Туреччину, це може бути безпосередньо в Сирію, це може бути в інші країни Близького Сходу. Але це така злочинна угода, у якій беруть участь, звичайно, окупаційні війська Росії в Україні, сирійські, російські судна й не лише», – заявив І. Осташ (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/08/10/novyna/suspilstvo/kradene-ukrayinske-zerno-perevozyat-90-suden-posol>. 2022. 10.08).

При цьому привертають на себе увагу прогнози Центру досліджень продовольства та землекористування «KSE Institute»: сукупні економічні вигоди від розблокування українських портів, за оптимістичними очікуваннями, становитимуть 5,5 млрд дол., або 4,5 % від песимістичного прогнозу ВВП НБУ на 2022 р.

Додатковий експортний виторг від аграрної продукції очікується на рівні близько 14,7 млрд дол., або близько 30 % усього експорту України за песимістичним сценарієм НБУ.

Аналіз історичних значень цінової різниці (базису) між внутрішніми цінами в Україні та світовими цінами (ф'ючерсні ціни на Паризькій біржі «Euronext», ціни FOB у румунському порту «Констанца») показує, що після повноцінного розблокування портів ціни можуть зрости приблизно на 150 дол./т. Однак, як зазначають експерти KSE Агроцентру, повноцінний запуск регулярної морської торгівлі через глибоководні порти Одеси відбуватиметься поступово. Тим більше потрібен час для того, щоб ринок та його гравці могли повною мірою повірити в дієвість і безпеку зернової угоди (URL: <https://agroportal.ua/ru/news/ukraina/ukrajinski-porti-eksportuvatimut-zerno-upivsili-doki-kitay-ne-aktivizuyetsya>. 2022. 9.08).

Покажемо є й те, що, за словами першого заступника міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцького, враховуючи середньостатистичні ціни на світовому продовольчому ринку, Україна очікує отримати мінімум 20 млрд дол. за експорт зернових. Т. Висоцький зауважив, що зерновий коридор, який уже запрацював, безпосередньо цьому сприятиме. «Ми маємо десятки заявок від інших країн. І це є підтвердженням того, що власники суден і трейдери вірять, що під міжнародним патронатом буде виконано зернову угоду. Світ потребує продовольства з України. І ця потреба, і величезний попит дають віру в те, що двосторонній режим тільки зростатиме. Це відбуватиметься не через місяці, а в найближчі тижні», – зазначив перший заступник міністра.

За його словами, три українські порти зможуть обслуговувати від 80 суден на місяць. Тобто це як мінімум по одному судну з кожного порту. «Ідеться про 3–3,5 млн т продукції в місяць. На сьогодні це досить оптимістичний показник. І це позитивний сигнал для вирівнювання цін на внутрішньому ринку з умовою покриття собівартості, щоб фермери могли продовжувати операційну діяльність і з упевненістю дивитися в осінньо-

польові роботи, які вже активно розпочнуться буквально за декілька тижнів», – вважає Т. Висоцький (URL: <https://minagro.gov.ua/news/shchonajmenshe-20-mlrd-ochikuye-ukrayina-vid-cogorichnogo-eksportu>. 2022. 9.08).

Привертає увагу також те, що експерти USDA збільшили прогноз експорту пшениці для України у 2022/23 МР на 1 млн т – до 11 млн т. Про це свідчать дані звіту USDA за серпень. Незмінними залишилося виробництво пшениці для України – 19,5 млн т, але зменшено прогнозовані залишки – до 4,24 млн т (URL: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0822.pdf>).

Крім того, згідно з доповіддю аналітиків електронної зернової біржі «GrainTrade», через аномальну посуху в країнах Європейського Союзу очікується найнижчий з 2007–2008 рр. урожай кукурудзи, унаслідок цього ЄС імпортує 13 млн т кукурудзи з України для покриття своїх потреб (URL: https://biz.censor.net/news/3360315/evrosoyuz_zbilshyt_import_kukurudzy_z_ukrayiny_cherez_poganyui_vrojaji_graintrade. 2022. 12.08).

При цьому треба вказати на таке:

1. Безумовно, у нинішніх реаліях для нашої держави відновлення можливості збуту зерна морським шляхом і таким чином додаткове поповнення надходжень до бюджету є позитивним фактом. Проте привертають увагу прогнози експертів про тимчасовість таких можливостей. Відповідно, досягнення високої прибутковості, що раніше було основним мотивом роботи в зерновому виробництві, на сьогодні відійшло на другий план. Нині – головне позбавитися надлишкових для наших елеваторів запасів зерна та звільнити елеватори під зберігання нового врожаю. Посилення дефіциту елеваторів ще більше знизить виторг фермерів від продажу зерна та олійних. У такому разі фінансування озимої сівби буде ще меншим.

2. Експерти вказують на те, що ризики глобальної продовольчої безпеки 2022–2023 рр. зростають через ряд факторів у Чорноморському регіоні: озима посівна кампанія 2022 р. в Україні планується в умовах війни; незрозумілі перспективи зростання внутрішніх цін на зерно після налагодження стабільного експорту через порти Одеси; українські фермери мають обмежені фінансові ресурси через значну частку логістики в ціні; високі ціни на добрива, паливо та інші МТР – глобальний фактор для всіх країн Чорноморського регіону.

Крім того, ряд вищезазначених факторів може також вплинути на перспективи ярої сівби 2023 р. Певною мірою може змінитися розподіл площ навесні 2023 р.

3. Війна в Україні впливає не лише на Київ і Москву, а й на глобальну систему. У блокованих портах України на Чорному морі з початку війни з Росією залишалися кораблі з понад 20 млн т зерна. Відповідно, ситуація, що склалася, почала позначатися на глобальній продовольчій безпеці.

Можна погодитися з думкою експерта з міжнародних відносин доктора наук О. Караоглу про те, що в цій ситуації особливу значущість отримала позиція Туреччини. Той факт, що Анкара може контактувати як з Києвом, так

і з Москвою, є додатковим фактором для виходу із зернової кризи. Проте продовження війни та нездатність врегулювати проблему з експортом зерна, у результаті, можуть вдарити по мільйонах людей, особливо в таких країнах, як Єгипет, Туніс, Марокко, Пакистан, Індонезія.

І тут треба згадати важливий фактор міжнародних відносин: нестача місцевого та імпортованого зерна стала однією з причин «Арабської весни» та громадянської війни в Сирії. І все це на тлі наслідків пандемії.

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Проблеми зовнішньої торгівлі в Україні під впливом повномасштабного воєнного вторгнення Росії

(Закінчення. Початок у № 8)

Розглядаючи питання забезпечення макроекономічної стабілізації в Україні, не можна проігнорувати проблеми вітчизняної зовнішньої торгівлі, що виникли через повномасштабну російську військову агресію. Так, за даними Державної митної служби (ДМС) України, у січні – червні 2022 р. сукупна вартість експорту українських товарів, порівняно з аналогічним періодом 2021р., скоротилась на 24 %, тоді як сукупна вартість імпорту товарів в Україну зменшилась на 19 %.

При цьому відносні зміни вартості експорту – імпорту різнилися за групами товарів. Якщо говорити про експорт товарів з України, то найбільших втрат зазнала продукція вітчизняного гірничо-металургійного комплексу. Адже два найбільших українських металургійних комбінати розташовані в Маріуполі й припинили роботу. Через логістичні й інші проблеми скоротився видобуток залізної руди. У результаті український експорт металів та виробів з них у січні – червні 2022 р. скоротився порівняно з аналогічним періодом 2021р. на 43 %, а мінеральних продуктів – на 44 %. Обсяги ж експорту продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції у цей період скоротились лише на 7 %. Обстріли й бомбардування російськими військами провідних вітчизняних промислових центрів призвели до зменшення на 21 % обсягів експорту продукції вітчизняного машинобудування.

Під впливом російської військової агресії радикальних змін зазнали не лише обсяги, а й структура імпорту товарів в Україну. Істотно скоротився імпорт всіх груп товарів в Україну за виключенням паливно-енергетичних. Сукупно вартість імпорту останніх зросла у січні – червні 2022 р. на 28 %, що обумовлено цілеспрямованою руйнацією російськими військами сховищ паливно-мастильних матеріалів в Україні. Через стагнацію інвестиційної діяльності під впливом російської агресії на 33 % скоротився імпорт машин та обладнання в Україну. Загалом темпи скорочення імпорту інвестиційних товарів в Україну були вищими за темпи скорочення імпорту споживчих

товарів. Наслідком згаданих вище змін експортно-імпортних операцій стало зростання у 2,2 рази негативного сальдо української зовнішньої торгівлі товарами у січні – червні 2022 р., яке сягнуло 2566 млн дол. (URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>).

Згадані вище зміни у вітчизняній зовнішній торгівлі мали переважно дестабілізуючий вплив на макроекономічну ситуацію в Україні, як через структурні зрушення у зовнішній торгівлі, так і через зростання негативного сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Причому протягом травня – червня дестабілізуючий вплив змін української зовнішньої торгівлі товарами на макроекономічну ситуацію в Україні зростав, що свідчить про нагальну потребу вдосконалення механізмів державного регулювання зовнішньої торгівлі. Наприклад, це можна шляхом підвищення податків на імпорт, як пропонував голова Національного банку України К. Шевченко, а також ряду інших заходів. Загалом, це питання потребує окремого аналізу.

На розвиток макроекономічної ситуації в Україні, особливо в умовах війни, сильно впливають настрої та очікування суб'єктів економічної діяльності. Як впливає з квартального опитування керівників компаній, проведеного НБУ в травні 2022 р., загалом «бізнес очікує скорочення обсягів виробництва товарів і послуг в Україні внаслідок повномасштабної війни та песимістично налаштований щодо рівня ділової активності своїх підприємств».

Тоді респонденти на наступні 12 місяців прогнозували зростання інфляції та девальвацію курсу гривні. «Воєнні дії є найвагомим проінфляційним чинником, на думку 93,2 % респондентів. Також суттєвий вплив на зростання споживчих цін матимуть витрати на виробництво (58,8 %) та обмінний курс (58,6 %)».

Оцінки керівників щодо зміни власного фінансово-економічного стану їх підприємств у наступні 12 місяців також були негативними. Погіршення фінансово-економічного стану очікували респонденти підприємств всіх видів економічної діяльності, за винятком підприємств будівництва. Найпесимістичніші очікування були в підприємств енерго- та водопостачання і транспорту та зв'язку. Бізнес також у травні цього року прогнозував зменшення обсягів реалізації своєї продукції як в Україні, так і на зовнішньому ринку. Респонденти підприємств усіх видів діяльності очікували зменшення кількості працівників на своїх підприємствах. Найпесимістичніші оцінки в цьому плані в підприємств будівництва та добувної промисловості. Також послабилися очікування щодо зростання витрат на оплату праці одного найманого працівника в наступні 12 місяців. Погіршилися й очікування підприємств щодо інвестиційних видатків як на машини, обладнання та інвентар, так і на будівельні роботи. Скорочення інвестиційних видатків протягом наступних 12 місяців у травні 2022 р. прогнозували керівники підприємств всіх видів діяльності.

На тлі збереження високих оцінок підприємств щодо потреби найближчим часом у позикових коштах зменшилася частка підприємств, які

планують брати банківські кредити, – до 36,9 % (у I кварталі – 40,9 %). Частка респондентів, які планують залучати кредити в національній валюті, зросла до 84,6 % (у попередньому кварталі – 79 %). Керівники підприємств відзначили посилення жорсткості умов доступу до банківських кредитів: баланс відповідей збільшився до 20,6 % (у I кварталі – 2,1 %). Найсуттєвішою перешкодою для залучення нових кредитів залишаються високі кредитні ставки (37,2 %). Водночас, якщо порівняти з попереднім опитуванням, вплив цього чинника суттєво послабився (на 15.4 п. п.). Натомість посилився (на 11.1 п. п.) чинник «невпевненість у спроможності підприємства вчасно виконувати боргові зобов'язання».

Утім, «пропри низький рівень, залишилися позитивними оцінки щодо обсягів залучення іноземних інвестицій підприємствами, які їх залучають: баланс відповідей знизився до 0,7 з 5,3 % у I кварталі. Зростання очікують підприємства транспорту та зв'язку, інших видів діяльності, енерго- та водопостачання».

Результати червневого (2022 р.) опитування керівників підприємств, проведеного НБУ, загалом так само як й попереднього квартального опитування відображали доволі песимістичні настрої українського бізнесу. За таких обставин збереження макроекономічної стабільності в Україні, хоча й на нижчому, ніж раніше рівні набуває особливого значення.

Крім того, опитування, проведене наприкінці липня соціологічною групою «Рейтинг» засвідчило, що в оцінках населення України щодо «змін економічного становища родини та країни за останні півроку помітне наростання песимізму. Попри це, говорячи про економіку країни у майбутньому, респонденти мають більше позитивних сподівань, аніж до початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Так, сьогодні 86 % говорять, що економічне становище України за останні півроку погіршилося (у січні ц. р. таких було 70 %). Щодо особистої ситуації, то про погіршення говорять 74 % (у січні – 52 %). У той же час 25 % сподіваються, що у наступні 12 місяців їхнє особисте економічне становище покращиться, чверть вважають, що воно не зміниться, третина – мають песимістичні погляди щодо цього. При цьому остання категорія зросла у порівнянні із дослідженням у квітні ц. р (з 27 %). Натомість у оцінках майбутнього країни спостерігається зростання кількості оптимістичних оцінок: тих, хто вважає, що економіка покращиться у наступний рік сьогодні 34 % (у квітні – 32 %). Відповідно зменшилася кількість тих, хто очікує погіршення: з 42 до 37 %».

Водночас «сповільнилася динаміка показників повернення на робочі місця, яка спостерігалася останні три місяці. Сьогодні серед тих, хто мав роботу до війни наразі працюють 59 %: повноцінно – 34 %, віддалено або частково – 19 %, знайшли нову роботу – 6 %. Натомість зросла кількість тих, хто роботу все ж таки втратив (з 35 % у червні, до 39 % у липні). Найбільше останніх серед мешканців сходу, жінок, найбідніших, тих, хто працює в приватному секторі або має власну справу, а також внутрішньо переміщених осіб».

Враховуючи очікувано затяжний характер війни з Росією Національний банк України наприкінці липня представив макроекономічний прогноз, згідно з яким цього року реальний валовий внутрішній продукт (ВВП) України зменшиться на 33,4 %, а у 2023–2024 рр. збільшиться, відповідно, на 5,5 і 4,9 % за умови відновлення роботи морських портів. За підсумкам 2022 р. інфляція зросте до 31 % (21,5 % за підсумками червня), а наступного скоротиться до 20,7 %. Міжнародні резерви скоротяться до 20,8 млрд дол. наприкінці 2022 р., тоді як у середині цього року вони склали 22,8 млрд дол. Як вважають фахівці НБУ «загалом номінальні зарплати у 2022 р. скоротяться на 12 %, а в реальному вимірі – на 27 %. Надалі з відновленням економіки, пожвавленням попиту на робочу силу номінальні зарплати швидко зростатимуть і перевищать довоєнний рівень вже у 2023 р. Утім, з урахуванням інфляційних процесів реальні зарплати наприкінці 2024 р. будуть усе ще нижчими за довоєнний рівень». Зі свого боку заступник голови НБУ С. Ніколайчук охарактеризував цей макроекономічний прогноз як «відверто помірно-оптимістичний сценарій».

За його словами, він включає складні кроки з боку влади щодо підтримки макроекономічної стабільності та нову програму з МВФ. Водночас заступник голови НБУ визнав, що з підготовкою програми МВФ наразі є проблеми. «МВФ не має досвіду впровадження макроекономічних програм у ситуації, у якій Україна перебуває: як можна в середньостроковій перспективі збалансувати бюджет, враховуючи величезні витрати на оборону. Тут необхідно ухвалювати якісь рішення, які виходять за межі стандартних рецептів. Бачимо, що всередині фонду немає готовності йти на такі сміливі кроки», – пояснив С. Ніколайчук. На його думку, без певного політичного тиску на стейкхолдерів МВФ, зокрема через виборців, навряд чи вдасться досягти позитивного результату (URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/848271.html>) *(При підготовці цієї праці було використано інформацію з таких джерел: Міністерство фінансів України (<https://minfin.gov.ua>); Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Державна митна служба України (<https://customs.gov.ua>); Державна служба статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2022. – 6, 18.07; Інтерфакс-Україна (<http://interfax.com.ua>). – 2022. – 11, 14, 21, 25, 26.07; РБК Україна (<https://rbc.ua>). – 2022. – 9.07; П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23–24 липня 2022) / Соціологічна група «Рейтинг» (https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_ilyulya_2022_goda.html); Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>). – 2022. – 14.07; Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2022. – 7, 15, 18, 20, 23, 26.07; BBC Україна (<http://www.bbc.com>). – 2022. – 14.07; LB.UA (<http://lb.ua>). – 2022. – 8, 15.07; Mind (<https://mind.ua>). – 2022. – 1.06).*

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

А. Гребенюк, старший науковий співробітник НБУВ

Пропаганда і зовнішня інформаційна агресія

Статтю присвячено з'ясуванню місця пропаганди серед методів спеціальних інформаційних операцій чи акт зовнішньої інформаційної агресії. Констатовано дискусійність віднесення пропаганди до акту агресії, їх розмежування на рівні міжнародного права. З'ясовано нормативну невизначеність акту зовнішньої інформаційної агресії.

Досліджено наукові джерела та праці фахівців у сфері протидії деструктивній пропаганді, що стосуються предмету нашого дослідження. Доведено, що вітчизняні науковці відносять пропаганду до методів спеціальних інформаційних операцій та акту зовнішньої інформаційної агресії. Встановлено, що дослідники гібридної війни Російської Федерації проти України, країн Балтії, Балкан фіксують поєднання загроз інформаційно-пропагандистського характеру із загрозами, що лежать у площині акту агресії.

Вивчено концептуальні погляди НАТО на потреби колективної оборони в умовах сучасності. З'ясовано вибудовування фахівцями альянсу комплексу протидії гібридній війні як у військовій сфері, так і у сфері протидії пропаганді за допомогою системи стратегічних комунікацій. Доведено, що такий підхід зумовлений локалізуванням російськими військовими інформаційної сфери як ключового простору сучасного військового конфлікту.

З урахуванням викладеного запропоновано віднести пропаганду до методів як спеціальних інформаційних операцій, так і акту зовнішньої інформаційної агресії. Визначено необхідність удосконалення положень Статуту ООН шляхом закріплення серед елементів акту агресії акту зовнішньої інформаційної агресії та пропаганди.

Ключові слова: пропаганда, спеціальні інформаційні операції, акт зовнішньої інформаційної агресії, акт агресії, методи спеціальних інформаційних операцій та акту зовнішньої інформаційної агресії.

Постановка проблеми. Пропагандистські засоби стали механізмом політики Російської Федерації щодо України. Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 р. (далі – Стратегія), фактично визначає пропаганду частиною спеціальних інформаційних операцій (далі – СІО) та російської агресії [1].

Водночас, як зазначалось у попередній нашій публікації «Антиукраїнська пропаганда: актуальні проблеми визначення поняття та риси», зважаючи на положення міжнародного права (Статут ООН), віднесення пропаганди до акту агресії в цілому слід вважати дискусійним питанням. У межах останньої передбачені лише військові компоненти та не визначено елементів зовнішньої інформаційної агресії (далі – АЗІА) [2].

При цьому констатуємо, що проблема локалізування пропаганди серед методів спеціальних інформаційних операцій чи АЗІА не вичерпана. Отримані результати не можуть дати однозначної відповіді через недосконалість і неузгодженість вітчизняного законодавства й міжнародної

правової бази. Недослідженими залишаються наукові джерела та праці фахівців у сфері протидії деструктивній пропаганді, що стосуються предмета нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прояви пропаганди на практиці вивчали Б. Маронкова, Т. Йенсен, Л. Цибульська, М. Кияк, В. Саран, Б. Девлен, В. Дамарад, О. Чуранова.

Проблематики, піднятої у цій статті, торкаються праці О. Онищенко, В. Горового, В. Попика, які дослідили проблеми збереження національного інформаційного простору в контексті посилення негативних зарубіжних впливів, пов'язали антиукраїнську пропаганду з російською агресією. Питанням протидії антиукраїнській інформаційній агресії присвячені публікації О. Желай.

Практичні аспекти гібридних воєн, що увібрали як військові, так і інформаційно-пропагандистські, економічні й політичні елементи, як акту агресії, так і СІО й АЗІА досліджували В. Горовий, В. Гребенюк, О. Іванов, Ю. Іванов, Д. Золотухін, В. Козьма, О. Уфимцева, С. Фальченко та ін.

Проте вони та й інші науковці і практики не визначали місце пропаганди, її співвідношення з актом зовнішньої інформаційної агресії, спеціальними інформаційними операціями, актом агресії загалом.

Виходячи із зазначеного, метою цієї публікації є з'ясування місця пропаганди серед методів спеціальних інформаційних операцій чи акту зовнішньої інформаційної агресії.

Виклад основного матеріалу. О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик, посиляючись на віцепрем'єр-міністра О. Сича, підкреслили, що російська пропаганда, а за нею й збройна агресія отримали сприятливий ґрунт на Донбасі [3]. Фактично ці вчені номінували пропаганду «предтечею» акту агресії, а їх разом – невід'ємними частинами єдиного явища.

В. Остроухов, конкретизуючи місце пропаганди, локалізує її, поряд з дезінформуванням, диверсифікацією громадської думки, психологічним тиском та поширенням чуток, однозначно серед методів як спеціальної інформаційної операції, так і акту зовнішньої інформаційної агресії. Усі ці методи, на його думку, підпорядковані здійсненню прихованого вигідного впливу на іноземні держави для створення сприятливої політичної, ідеологічної, соціальної, економічної обстановки під час реалізації правлячою елітою зовнішньополітичного курсу. Зазначену мету, як і увесь комплекс наведених методів, вказаний науковець відносить одночасно до СІО та АЗІА [4].

Цікаво, що експерти Центру глобалістики «Стратегія ХХІ» пов'язують інформаційно-пропагандистський вплив із гібридною війною, в межах якої реалізуються й силові елементи. Більше того, ставлять цей вплив на перше місце поряд із розвідувально-диверсійно-партизанським впливом, застосуванням регулярних частин та високоточної зброї для бойових дій, обмеженим використанням тактичної ядерної зброї [5]. Тобто, фактично поєднують пропаганду з актом агресії, до якого Статут ООН відносить також

застосування зброї на території іншої держави, засилання озброєних банд, груп, нерегулярних сил чи найманців, які застосовують силу проти іншої держави [6]. Отже, на думку цих експертів, пропаганда є елементом, невіддільним від акту агресії.

До слова, вони пропонують не розмежовувати поняття гібридної війни та агресії взагалі, адже агресія, на їх переконання, знаходиться в основі цієї війни. Зазначені експерти пропонують увести терміни «агресія гібридного типу», «гібридна агресія» та «гібресія».

Їхні висновки є логічними на тлі доповіді начальника Генерального штабу Збройних Сил РФ В. Герасимова, зробленої в лютому 2013 р. на тему «Основні тенденції розвитку форм і способів застосування збройних сил, актуальні задачі військової науки з їх удосконалення». Він зазначив, що у XXI ст. простежується тенденція стирання відмінностей між станом війни та миру. Співвідношення невійськових та військових заходів складається за розподілу 4:1 відповідно. Акцент методів протидії зростає в бік широкого застосування інформаційних заходів [7], серед яких чільне місце займає пропаганда.

На увагу заслуговує також розподіл ознак гібридної війни за трьома рівнями, де фіксуємо жовтий, помаранчевий і червоний рівні.

Жовтий рівень:

- мусування в засобах масової інформації суміжної країни (потенційного агресора) проблем сусідньої держави (об'єкта майбутньої агресії) з коментарями про загрози для національної безпеки суміжної країни;
- ініціювання та проведення різноманітних публічних заходів науково-прикладного характеру на резонансну тематику, що вносить розкол у суспільну свідомість.

Помаранчевий рівень:

- різка активізація неурядових організацій, опозиційно налаштованих до влади та які закликають «не словами, а справами» вирішувати проблеми.

Червоний рівень:

- масована інформаційно-психологічна кампанія в ЗМІ суміжної держави, націлена на захист співвітчизників;
- проведення масових заходів під антидержавницькими лозунгами;
- локальні відключення від ефіру державних телевізійних каналів, їх заміна телеканалами країни-агресора [5].

Такі ознаки гібридної війни (чи гібридної агресії) цілковито корелюють з ознаками пропаганди, яка в попередніх публікаціях визначена нами як метод спеціальних інформаційних операцій, що полягає в деструктивному маніпулятивному та відкритому, ідейно-політичному, соціальному, релігійному та іншому впливові (шляхом використання комунікативних технологій, поширення і постійного, глибокого та детального роз'яснення ідей, поглядів, знань, закликів) на особу, групу осіб або суспільство для їх переорієнтації на інші цінності та ідеали й провокування запрограмованих емоцій, підштовхування до вчинення дій із дестабілізації ситуації [2].

Із цього випливає, що пропаганда є частиною гібридної війни та зафіксованої експертами Центру глобалістики «Стратегія XXI» гібридної агресії. Саме в межах вказаних явищ відбувається поєднання військових методів з невійськовими, зокрема інформаційно-пропагандистськими.

Звернімо увагу на те, що в межах жовтого рівня гібридної війни зафіксовано також створення та підтримку парамілітарних груп, які регулярно проходять збори, і навіть з ідеологічної та політичної підготовки на території суміжної держави [5]. Саме на рівні такого прикладу й відображене зазначене поєднання – військового та невійськового (інформаційно-пропагандистського) елементів, тобто елементів акту агресії та пропаганди.

Зазначимо, що окупація Автономної Республіки Крим відбулася, безперечно, за російської військової присутності, але вона була б неможлива без тривалої пропагандистської підготовки. О. Белов, Р. Чорний, І. Авдошин, О. Іванов та інші дослідники виділяють такі риси концептів, що уможливили анексію частини території України та наявність зазіхань на територію усєї країни:

- наділення Росії роллю центру тяжіння та стратегічної осі щодо всіх інших країн Євразії, що формують периферію, до якої входить і Україна;

- обґрунтування права РФ на відвоювання чорноморського регіону з опорою на Донецький вугільний басейн та порти; оформлення та постановка завдань виходу Росії до Чорного моря, збирання російських земель й оформлення чітких кордонів на півдні;

- сакралізація держави та процесу територіальної експансії з метою охорони та зміцнення православ'я за межами РФ (передусім в Україні, Грузії, Вірменії), розширення територій та досягнення її гомогенності шляхом насилля і недопущення розвитку самоуправлінських форм, розцінюваних як сепаратистські тенденції;

- обґрунтування принципів і форм геополітичного контролю над територією колишніх Російської імперії та СРСР з урахуванням русифікації, російськомовного населення як опори в справі реінтеграції пострадянського простору;

- вироблення механізмів протидії національним проєктам, у тому числі українському, протиставлення їм концепцій невідчужуваних прав людини;

- проектування імперського образу на сприйняття Росії як великої держави безвідносно до конкретної геополітичної і гео економічної ситуацій.

На думку вказаних дослідників, таке специфічне озмістовлення історико-ідеологічних образів Росії, популяризація спрощених положень про них у масах сформувало підґрунтя для загарбання території України [8].

Водночас вони поєднують визначення наведених рис пропагандистських механізмів РФ з розглядом положень Статуту ООН, який закріплює дефініцію акту агресії. Відтак пропаганда на практиці є невід'ємною частиною останньої.

Автори оглядового видання «Гібридна війна: Російська Федерація проти країн Балтії», розглядаючи аспекти активізації Російською Федерацією агресивних сценаріїв керованого хаосу проти країн Балтії, теж пов'язують їх з інформаційною війною та історико-ідеологічним пропагандистським обґрунтуванням значення цих країн у політиці РФ. Так, у цьому виданні констатовано, що російські вчені, представники експертного середовища у своїх наукових працях:

- визначають тісну пов'язаність оволодіння Балтією з імперсько-реваншистськими завданнями Російської Федерації, поверненням геополітичних надбань та подальшим ствердженням РФ у всьому пострадянському середовищі;

- порушують питання про перегляд цивілізаційної належності балтійського регіону;

- пропагують невідворотність спільного майбутнього РФ та країн Балтії, російської присутності та домінування в балтійському регіоні;

- розглядають Балтію як:

- а) «навколишнє середовище», що підлягає російській оптимізації, поверненню до орбіти РФ, перетворенню в підконтрольну Росії зону, транспарентну у військовому плані, яка б створювала сприятливі транзитні експортно-імпортні умови для функціонування російської економіки, обслуговувала зовнішньополітичні та безпекові інтереси РФ;

- б) об'єкт «імперського переварювання та підкорення» [9].

Як бачимо, знову ж відбувається розгляд інформаційно-пропагандистського та силового елементів (агресії) гібридної війни як нерозривних частин одного цілого.

Таке ж поєднання інформаційної складової, політичного аспекту, економічної компоненти та силових сценаріїв (компонентів акту агресії) гібридної війни вчені фіксують у суспільно-політичному виданні «Гібридна війна Російської Федерації на Балканах». Автори повідомляють про використання на Балканах апробованої сторіччя тому практики інформаційно-пропагандистської роботи Російської імперії: створення мережі засобів масової інформації, які цілеспрямовано освітлюють події в бажаному Росії напрямку, формують альтернативну картину світу, кероване «зомбоване» середовище. Російська пропаганда прагне показати модель взаємин ЄС та Балкан як таку, що передбачає поглиблення корупційних й екстремістських явищ, ріст злочинності та зубожіння населення, «очорнити» моделі суспільного ладу євроатлантичної спільноти [10].

Зауважимо, що про таке поєднання військового аспекту, який міжнародним правом визначений як акт агресії, та невійськових елементів добре розуміють фахівці НАТО.

У відповідь на гібридну війну вони регулярно корегують порядок проведення військових навчань, вносячи до них сценарії керованого хаосу. У штаб-квартирі альянсу у 2016 р. було створено спеціальне розвідувальне відділення, відповідальне за систему раннього попередження. Особлива увага

була приділена зміцненню оборони та стримування. Ці заходи були необхідні для протидії саме військовим загрозам.

Одночасно НАТО визначило необхідність створення власної надійної системи стратегічних комунікацій, потрібної для щоденного просування політичних та оперативних пріоритетів. Окремі союзники альянсу розпочали створення власних національних систем, обумовлених їхніми національними реаліями та пріоритетами [11].

Зокрема, п. 20 Стратегії національної безпеки України визначив, що для протидії деструктивній пропаганді як ззовні, так і всередині України необхідна цілісна інформаційна політика держави, ефективна система стратегічних комунікацій [1].

Ефективні стратегічні комунікації на рівні країн НАТО були визнаними важливим елементом у боротьбі з пропагандою та дезінформацією. При цьому фахівці Північноатлантичного альянсу чітко відмежовують стратегічні комунікації від пропаганди, зазначаючи, що для боротьби з пропагандою вони не використовують пропаганду, а лише факти та інформацію [11]. Тому зазначене вчергове підтверджує те, що пропаганда є явищем загалом суто деструктивним, із негативною конотацією.

Отже, враховуючи це, фахівці НАТО, визначаючи загрози колективній обороні, локалізують серед них елементи акту агресії, які поєднують із ворожою пропагандою. Фіксуючи їх у нерозривній єдності, формують узгоджений комплекс заходів протидії.

Правильність такої позиції є цілком логічною на тлі того, що в Російській Федерації інформаційна сфера розглядається як ключовий простір сучасного військового конфлікту [12]. З урахуванням цього, зрощення інформаційно-пропагандистських та військових засобів стало реалією сьогодення.

Таким чином, пропаганда є методом як спеціальних інформаційних операцій, так і акту агресії, зокрема її інформаційної складової. Отже, затребуваним є закріплення в положеннях Статуту ООН серед силових елементів акту агресії, а також складових зовнішньої інформаційної агресії.

Список бібліографічних посилань

1. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України №392/2020 від 14 вересня 2020 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

2. Гребенюк А. В. Антиукраїнська пропаганда: актуальні проблеми визначення поняття та риси. *Актуальні проблеми управління інформ. безпекою держави : тези доповідей наук.-практ. конф.* (Київ, 26 берез. 2021 р.). Київ : НА СБУ, 2021. С. 24–26.

3. Національні інформаційні ресурси як інтегративний чинник вітчизняного соціокультурного середовища : монографія / О. С. Онищенко,

В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 296 с.

4. Петрик В. М., Остроухов В. В. та ін. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій : навч. посіб. Київ : Росава, 2006. 208 с.

5. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты войн нового поколения. Киев : Центр глобалистики «Стратегия XXI», 2016. 62 с.

6. Денисов В. Н. Агресія (міжнародне право). *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua>.

7. Основные тенденции развития форм и способов применения ВС, актуальные задачи военной науки по их совершенствованию. URL: www.vpk-news.ru/articles/14632.

8. Ідеологічне та квазіправове обґрунтування Російською Федерацією анексії Автономної Республіки Крим / упоряд.: О. Ф. Белов, С. С. Кудінов, В. М. Гребенюк та ін. Київ : Нац. акад. СБУ, 2017. 284 с.

9. Гибридная война: Российская Федерация против стран Балтии: обзорное издание / сост.: С. Л. Фальченко, В. Н. Гребенюк. 2-е изд., пер. с укр. Киев : НА СБУ, 2020. 168 с.

10. Золотухін Д. Ю., Гребенюк В. М., Іванов О. Ю. Сучасні напрями гібридної війни Російської Федерації у балканському регіоні. *Гібридна війна Російської Федерації на Балканах : сусп.-політ. вид.* Ч. 2. Київ : НА СБУ, 2020. 260 с.

11. Маронкова Барбора. НАТО в новому середовищі гібридної війни. URL: <https://ukraine-analytica.org/author/barbora-maronkova>.

12. Russia Military Power 2017, «Defence Intelligence Agency», 28 June 2017. URL: www.dia.mil.access.